

In dit nummer:

319 Naamsverandering
H. Smit

320 Hoe lezen wij de Schrift? (3)
J.C. Plooy

323 Leven in Oezbekistan
P.J. van Kampen

326 Huizen van barmhartigheid
H. Algra

328 'Brood' voor hongerige
Hongaren
Johan Klein

331 De Moederbelofte
H.J. Bruins

Opbouw

Tot opbouw van het gereformeerde leven

Protesteer!

Timon Ramaker, Utrecht

Over het kwaad is ongelofelijk veel gedacht. Geen wonder, want goed en kwaad voelen we tot op en zelfs in onze botten. De bijbel is er heel duidelijk over: God is licht en in Hem is in het geheel geen duisternis. Daarom protesteren christenen die de waarheid doen tegen het kwade vanuit het besef dat eenmaal God alles recht zal zetten. Als vrucht van het christelijk geloof is er in het westen heel wat gebeurd in deze strijd. Dat mag ook wel eens gezegd worden in deze cynische tijd.

Er zijn twee onbijbelse verklaringen van het kwaad die in de geschiedenis altijd aan te wijzen zijn geweest. Het dualisme zegt dat het kwaad als een eeuwig principe naast God, het goede staat. Het monisme zegt dat goed en kwaad elkaar aanvullen. Monisme is typisch oosters en is de afgelopen jaren door het New Age denken behoorlijk gemeengoed geworden. Waar het me nu om gaat is dat je recent ook weer veel *dualisme* ziet. In het monisme is geen wezenlijk onderscheid tussen goed en kwaad. Daar kunnen mensen niet mee leven en misschien dat daarom nu weer meer dualistisch gedacht gaat worden.

Verscheurd

In onze tijd waar er geen algemeen Godsbesef meer is, heeft het echter wel een andere vorm dan bijvoorbeeld het Manicheïsme of Zarathustra. Goed en kwaad zijn geen kosmische krachten meer, maar veeleer iets in ons zelf. Goed en kwaad zijn verpsychologiseerd. Bij het monisme zie je dat ook en dat is de oosterse achtergrond waar de binnenste kern van de mens goddelijk is wel te begrijpen. Als goed en kwaad echter dualistisch in de mens geplaatst worden, is de mens – zonder enig uitzicht – innerlijk verscheurd. Een ware dr. Jekyll en mr. Hide.

Geweld

Ik realiseerde me dit opkomend dualisme toen ik deze zomer de film 'Cape Fear' weer zag, waarin gewezen wordt op het kwaad in en buiten ons. Ook het lezen van een boek van René Boomkens (*De angstmachine. Over geweld in films, literatuur en popmuziek*, De Balie 1996) bepaalde mij hierbij. Er is een groeiende fascinatie voor geweld in de popcultuur. Films van 'Cape Fear' (Scorsese) tot 'Pulp Fiction' (Tarantino) zijn een indicatie dat er in onze beleving van angsten wat veranderd is. Aldus Boomkens. Het gaat wat te ver dit boek te bespreken, maar de kern is dat volgens Boomkens mensen in onze cultuur een onvermogen hebben om geweld een plaats in hun eigen leven te geven. Dat is volgens hem de reden van de onverwachte fascinatie voor geweld. Wanneer we het kwaad niet in onszelf willen zien, projecteren we het op anderen.

Noodlot

Boomkens observeert goed. Er is

inderdaad een proces van verheftiging en extremisering. Niet alleen qua geweld. Heel scherp ziet hij dat mensen vaak het kwaad in zichzelf niet (h)erkennen. Hier is al eerder over geschreven – in de Bijbel bijvoorbeeld. In het vervolg gaat hij alleen wat kort door de dualistische bocht. Het probleem is volgens hem, dat wij steeds onderscheidingen willen maken. 'Ik ben goed en zij zijn fout'. Vanuit het signaleren van het kwaad in ons, concludeert Boomkens impliciet dat het altijd zo is geweest en zal zijn. Dat is de achilleshiel van het dualisme. De mens is gevangen in een eeuwig vermoeiende strijd tussen goed en kwaad. Het noodlot heerst en er bestaat geen vrijheid. Ik hoop niet dat dit noodlotsdenken de tweede helft van de negentiger jaren gaat bepalen.

---

*Wanneer we het
kwaad niet in
onzelf zien,
projecteren we het
op anderen*

Daartegen moeten mensen die in waarheid willen leven, protesteren. En dat kan omdat God de beslissende slag aan het kwaad al heeft toegebracht. Zolang we niet onze blik verruimen en God tot ons laten spreken, blijven we echter – zoals Boomkens het noemt – in de 'geborgenheden-annex angstmachine' gevangen.

Timon Ramaker is medewerker van l'Abri-Nederland.

Veertiendaagse uitgave van de
gereformeerde persvereniging opbouw

Redactie

Drs. H. Algra
Ds. J. Bouma
A. Hartkamp
T. Hoekstra
Drs. P.J. van Kampen
Ds. J.M. Mudde
Ds. K. Muller
Ds. W. Smouter
J. Westerkamp-Stegeman

Adres van de redactie

Ds. K. Muller,
Oude Veenscheiding 15,
8446 LC Heerenveen.
Telefoon: 0513-620476
Telefax: 0513-627036.

Alle kopij dient uiterlijk dinsdags, in de week voorafgaande aan de week waarin Opbouw zal verschijnen, bij de redactie binnen te zijn.

Kerknieuws/Onder andere(n)

A. Hartkamp,
Groenord 92,
2401 AG Alphen aan den Rijn.
Tel. 0172-445872.

Abonnementen en ledenadministratie

M. van Veelen-Vreugdenhil
Administratie Opbouw
Hunze 16
2911 EH Nieuwerkerk aan den IJssel
Tel. 0180-320205.
Gironummer 404945 t.n.v.
Geref. Persvereniging Opbouw.

Lidmaatschap Persvereniging

Aanmelding door overschrijving van min.
f 25,- contributie op bovenstaand
gironummer.

Abonnementen

Het aanvragen of opzeggen van
abonnementen uitsluitend bij de
administratie. Abonnementen kunnen ieder
moment ingaan, doch slechts per 31
december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot
15 november.

Abonnementsprijs

Bij vooruitbetaling te voldoen.
f 65,- per jaar of f 36,- per half jaar.
Voor studenten f 33,- per jaar.
Buitenland f 92,- per jaar of f 104,- per
luchtpost. Chequekosten buitenland: f 15,-.

Advertenties

Tarief: 65 ct. per mm. bij 45 mm. breed
(excl. 17,5% BTW).
Advertenties inzenden tot woensdag 8.30
uur, anderhalve week vóór
verschijningsdatum. Familieberichten
uiterlijk vrijdagmorgen, in de week voor
verschijning. Advertenties en
familieberichten rechtstreeks naar Nedag,
t.a.v. het bedrijfsbureau.

Technische realisatie

Nedag Grafisch bedrijf b.v.,
postbus 208, 3770 AE Barneveld,
tel. 0342-410760, fax 0342-492542.

Druk

'Steenbergen', Zeist.

Opbouw wordt gedrukt op
gerecycled papier.

Dit tijdschrift wordt ten behoeve van
iedereen, die niet op de gebruikelijke
manier kan lezen, uitgegeven op
geluidscassette en/of in braille
of grootletter. Informatie en opgave:
CBB, Christelijke Bibliotheek voor
Blinden en Slechtzienden, Postbus 131,
3850 AC Ermelo, tel. 0341-551014.

ISSN 0030-3356

KALENDER

van Ned. Geref. bijeenkomsten van
meer dan plaatselijk belang.

Opgave: telefoon 0513-620476; tele-
fax: 0513-627036; E-mail:
kmuller@epsilon.nl

- 7 sept. Gereformeerd Appel, Amers-
foort
3 okt. Vrouwencontactdag te Dron-
ten; info: 0321-314081
26 okt. Centrale Diaconale Conferen-
tie te Zwolle
2 nov. Landelijke Ouderlingenconfe-
rentie te Utrecht
9 nov. Zendingsnajaarsvergadering
Leerdam met samenwer-
kende kerken

Ontvangen
boeken

Betty Heynis (bewerking),

Omega

Wonderen in deze tijd - verhalen uit de televisiesie-
rie

128 blz., f 22,50

ISBN 9029713615

Uitg. Kok Voorhoeve, Kampen

Dr. A. van der Rijst,

Geloof en economisch handelen.

154 blz., f 27,50

ISBN 9029713526

Uitg. Kok Voorhoeve, Kampen

Een goeie tip

Geef vrienden of familie een halfjaar OPBOUW cadeau. Bestel een cadeau-
bon door f 25,- over te maken op giro 404945 t.n.v. Opbouw,
Nieuwerkerk/IJssel, met vermelding: 'cadeaubon'.

HERHAALDE OPROEP

De Gereformeerde Zendingsbond in de Nederlandse Her-
vormde Kerk is via de Morgenlandzending betrokken bij het
kerkelijk medisch werk in Libanon en Syrië. In het verleden
heeft de GZB/MZ twee verpleegkundigen ter beschikking
gesteld aan het Hamlin Hospital. Door de 'Synod of Evange-
lical Churches' aldaar wordt nu opnieuw onze assistentie
gevraagd voor dit ziekenhuis.

De GZB wil daarom graag in contact komen met een

VERPLEEGKUNDIGE (v/m)

voor het Hamlin Hospital in Hamana, Libanon.

Functie-informatie

Het ziekenhuis bevindt zich in een fase waarin verbeterin-
gen worden aangebracht, zowel in de (medische) uitrusting
als in de patiëntenzorg. Dit gebeurt onder verantwoordelijk-
heid van een medisch directeur. Het ziekenhuis heeft ruim
40 personeelsleden in dienst.

Naast de medische verantwoordelijkheid gaat het ook om
een pastorale en evangelisatorische taak. Hierbij wordt bij-
voorbeeld gedacht aan pastorale contacten, bijbelstudies en
sociale activiteiten.

Er zal gewerkt worden met een Libanese counterpart.

Een medische keuring is verplicht en een psychotechnische
test kan deel uitmaken van de sollicitatieprocedure.

Als u zich tot dit werk aangetrokken voelt kunt u zich voor
informatie wenden tot ds. N.M. Tramper, secretaris Europa
& Midden-Oosten. Telefoon tijdens kantooruren: 0343
512444; thuis: 030 6918347.

Schriftelijke sollicitaties dienen voor 16 september te worden
gericht aan het Bestuur van de GZB, Postbus 28, 3970 AA
Driebergen.

**GEREFORMEERDE ZENDINGSBOND
IN DE
NEDERLANDSE HERVORMDE KERK**

*De GZB zoekt
iemand die:*

- Missionair bewo-
gen is en in dat
perspectief de
gezondheidszorg
wil dienen.
- Van harte instemt
met grondslag en
doelstelling van de
GZB.
- Gekwalificeerd is
als verpleegkun-
dige of een rele-
vante HBO-oplei-
ding afgerond
heeft.
- Minimaal drie jaar
werkervaring heeft.
Interesse in of
ervaring met de
volgende vakgebie-
den strekt tot aan-
beveling: pediatrie,
verloskunde, chi-
rurgie of o.k.
- De Engelse en/of
Franse taal behoor-
lijk beheerst.
- Bereid is om zich
de Arabische taal
eigen te maken.
- Voor een periode
van zes jaar
beschikbaar is.
Ervaring met pasto-
rale of evangelisatori-
sche taken vormt
een pluspunt.

GZB

Naamsverandering

Num. 13:16b „...en Mozes noemde Hosea, de zoon van Nun, Jozua”

H. Smit, Papendrecht

Ik vraag me af, of alle lezers eigenlijk wel weten, dat de bekende opvolgers van Mozes zijn levensloopbaan niet onder de naam Jozua begonnen is. Als er lezers zijn, die dit niet wisten, dan heb ik hen in dit eigen ogenblik al iets kunnen leren. Dat geeft een prettig gevoel! De nieuwe naam werd gegeven bij de gelegenheid van de uitzending van de twaalf verkenners naar het Beloofde Land. Het is van belang dit vast te houden. Dat we de naam Jozua ook al vóór Numeri 13 tegenkomen behoeft ons geen probleem te bezorgen. Hosea/Jozua werd heel begrijpelijk alvast aangeduid met de naam waaronder hij bekend geworden is.

Naamsverandering

Het geven van een naam was en is het recht van de ouders. Als iemand aan een ander een nieuwe naam geeft, dan betekent dat, dat hij over die ander een 'vaderlijk gezag' claimt en laat gelden. Ik gebruik hier expres hoge komma's, omdat zulk een naamsverandering nogal eens plaats vond in de relatie van een hoge koning (naamgever) tot zijn vazal (naamontvanger) en deze relatie meer door 'gezag' dan door 'vaderlijkheid' werd bepaald.

Zo werd Eljakim Jojakim, waarbij Farao Necho als 'vader' optrad (2 Kon. 23:34). En toen Nebukadnezar Mattanja koning maakt veranderde hij diens naam in Zedekia, om goed te laten merken wie er op de bok van de wagen zat en wie er vóór liep, (2 Kon. 24:17). Het eigenaardige is, dat je eigenlijk niet op de betekenis van de nieuwe naam hoeft te letten. Het ging alleen maar om het gebaar: Ik ben je 'vader', je 'patroon'.

Ook de Here verandert wel iemands naam. Ook dan betekent dit wel, dat de Here op een bijzondere wijze zijn vaderlijk gezag en zijn vaderlijke zorg

over de naamontvanger uitstrekt. Maar dan is het wél van belang op de betekenis van de naam te letten. Zo verandert de Here de naam Abram in Abraham en wijst daarbij ook nadrukkelijk op de betekenis: „...en gij zult niet meer Abram genoemd worden, maar uw naam zal zijn Abraham, omdat Ik u tot een vader van een menigte volken gesteld heb” (Gen. 17:5).

Nu komen we terug naar Numeri 13. Als Mozes, de 'Man Gods', Hosea de naam Jozua geeft, dan zit daar – denk ik – ook wel in, dat de Here op een bijzondere wijze zijn 'claim' legt op Jozua en zijn gehele leven – denk maar aan de hoge positie waartoe hij geroepen zal worden. Maar het is nu ook van het meeste belang op de betekenis van de naam te letten.

Oude en nieuwe naam: Benauwde vraag – troostend antwoord

We beginnen met de oude naam.

„Hosea” hangt samen met een werkwoord, dat „redden”, „verlossen” betekent. Misschien kun je „Hosea” nog het beste weergeven met „Redden!”, „Verlossen!” (Let op de uitroep-tekens).

Je kunt je dan echt voorstellen, dat vader Nun in de duisternis van de Egyptische verdrukking zijn hartstoch-

*in de naam
Jozua - Jezus wil
Gods
grote heerlijke
toekomst
een bruggehoofd
verkrijgen
in ons hier en nu*

telijk verlangen naar bevrijding in de naam van zijn zoon heeft vastgelegd. Een schreeuw om verlossing. Een machtig „Help, help!”.

De nieuwe naam Jozua staat er niet zo heel ver van af. „Jozua” betekent: „De HERE is heil, verlossing”. De afstand tussen oud en nieuw is niet zo groot. Maar daardoor treft het verschil ons des te meer! De naam Hosea is tenslotte – hoe vreemd dat ook klinken mag – 'anoniem': Er wordt om redding

geroepen, maar er wordt geen redder genoemd. Van wie zal mijn hulp komen? Het antwoord op die vraag wordt niet gegeven. De naam Jozua noemt de Redder, de Verlosser bij name: De HERE! Daarom kun je de naam Jozua beschouwen als een antwoord op de vragende kreet die in de naam Hosea besloten ligt. De Here geeft antwoord. En dat gebeurt – door de dienst van Mozes – op het moment, dat de verkenners uittrekken naar het land van de vijand om zich van de conditie van het land en van de macht van de vijand op de hoogte te stellen!

De situatie

De verkenners gaan het Beloofde Land binnen. En we weten het, het land zal goed blijken te zijn, maar de vijand met zijn legers en zijn steden zal heel sterk blijken te zijn. Wat zal het dan gemakkelijk zijn voor verkenners en volk om in een 'Hosea-sfeer' terecht te komen, in de sfeer van het hulpgeroep-zonder-meer. Om niet meer de omstandigheden te zien in het licht van de Verlosser, maar – omgekeerd – de Here te maken tot een ellende-factor in de ellendige situatie (Deut. 1:27). Zo is het gebeurd! Wie heeft het evangelie van de naam Jozua geloofd? Jozua zelf en Kaleb en Mozes natuurlijk (Num. 14:8v.). Voor de overigen in Israël is het licht van de nieuwe naam verduisterd. Ongeloof!

Jozua – Jezus

De naam Jezus is een Griekse weergave van de naam Jeschua en Jeschua is een wat modernere vorm van Jozua. Jezus = Jozua – „De HERE is heil, verlossing”. God zelf wilde, dat Maria's kind deze naam zou dragen (Matth. 1:21, Luk. 1:31). De verklaring „want Hij zal zijn volk redden van hun zonden” is niet een beperking zonder een verdieping! Redding van zondeschuld, van zonde-macht en – uiteindelijk – van alle zondegevolgen! Zeg nooit: „What's in the name?”.

Ook wij dreigen telkens weer in de sfeer van de 'anonimiteit' te belanden! In de sfeer van een hartstochtelijk ver-

langen naar uitredding uit de veelkleurige ellendestaat van deze wereld. We vergeten zo gemakkelijk, dat God in Jezus zijn antwoord al bij voorbaat gegeven heeft. Het grote troostende antwoord: De HERE is heil, redding, verlossing!

We kunnen natuurlijk zeggen, dat we Hem toch nog als Verlosser moeten verwachten. We kunnen dat zeggen zonder het geloof waarin Paulus dat zei (Phil. 3:22). Het 'hier en nu' breekt dan uitzicht, geloof en hoop! Dat was in Israël ook al het geval. Op de naam werd niet gelet! Het evangelie in de naam Jozua werd niet gehoord! Maar in de naam Jozua - Jezus wil Gods grote heerlijkheid toekomst een bruggehoofd verkrijgen in ons hier en nu. Een bruggehoofd waaraan ons geloof en onze hoop zich vastklampen! God hééft al geantwoord! Daarom is de angel in de ellende van vandaag al gebroken. Daarom kunnen we vertrouwend verder!

Een goede zaak dat onze catechismus een hele zondag wijdt aan de naam Jezus, de naam waarin het behoud is, de enige!

Handvat voor onze gang naar boven – het gebed. Handvat voor onze gang de toekomst in. Een handvat dat zomaar voor het grijpen ligt.

Zoals het ook voor Israël zomaar voor het grijpen lag in die naam Jozua.

Maar... wie heeft deze prediking geloofd? Wie gelooft die prediking vandaag?

Zeg nooit meer „What's in the name?". In déze naam is alles gegeven!

Hoe lezen wij de Schrift? (3)

J.C. Plooy, Zoetermeer

Zoals ik in het tweede deel van deze reeks heb aangegeven, kunnen we recht doen aan het gezag van de Schrift zonder haar historisch karakter te veronachtzamen, door telkens twee vragen te stellen: (1) Wat openbaart de Schrift van Gods Wijsheid in de situatie waarin het Schriftwoord geschreven werd? en (2) Wat betekent diezelfde Wijsheid voor onze situatie hier en nu? In dit derde en laatste deel zullen beide vragen nader worden uitgewerkt.

Vraag 1

Wat openbaart de Schrift van Gods Wijsheid in de situatie waarin het Schriftwoord geschreven werd?

Om de eerste vraag te beantwoorden, moeten we ons allereerst nauwkeurig rekenschap geven van de betekenis van de betreffende norm of leefregel. Dat is minder eenvoudig dan het op het eerste gezicht lijkt. Er komt méér bij kijken dan het raadplegen van een goede vertaling, een woordenboek en een concordantie. Onze predikanten kunnen daarover meepraten.

Om achter de betekenis van een tekst te komen, moet de tekst worden gelezen in zijn verband, uiteindelijk in het totale verband van de Schrift als geheel. Maar dat is nog niet alles. De gehele historische, sociale en culturele situatie waarin een tekst tot stand gekomen is, komt in de betekenis van de tekst mee, zodat we ook iets moeten weten over de situatie waarin de tekst geschreven is en de wijze waarop de Schrift uiteindelijk in haar huidige vorm is ontstaan. Niet, dat de Schrift zonder die kennis totaal onbegrijpelijk zou zijn – een goede vertaling is voldoende om de Schrift in haar essentie te verstaan –, maar het is duidelijk dat we door meer kennis van het Hebreeuws en het Grieks en door meer kennis van de historische, sociale en culturele achtergrond van de Bijbel tot een beter verstaan van de Schrift kunnen komen.

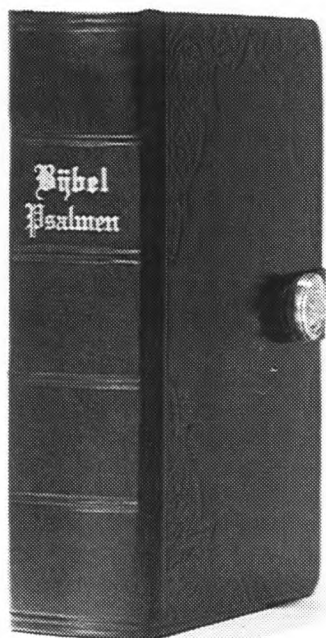
Nieuwe kennis

Om deze reden stem ik in met de stelling, dat nieuwe kennis met betrekking tot de taal, de ontstaansgeschiedenis en de historische achtergrond van de Bijbel kan leiden tot een nieuw, mogelijk zelfs beter verstaan van de Schrift – al moeten we daar ook weer niet te veel van verwachten¹. Beslist *onjuist* is echter, dat het verstaan van de Schrift mede beïnvloed zou worden door onze kennis van de werkelijkheid om ons heen, bijvoorbeeld met betrekking tot de beweging van de hemellichamen of de ouderdom van de aarde. Als de Schrift zou stellen dat de zon om de aarde draait, dan is dat maar op één manier te verstaan, namelijk dat de zon om de aarde draait. Stel dat we zouden weten dat de zon helemaal niet om de aarde draait, dan verandert dat niets aan de betekenis van de Schrift en aan de manier waarop we de Schrift moeten lezen². We zouden dan alleen mogen zeggen, dat de Bijbelschrijvers zijn uitgegaan van een onjuist wereldbeeld – *niet* dat de Bijbel op een andere manier gelezen moet worden.

Dit geldt nog sterker ten aanzien van de *normatieve* dimensie van de Schrift. Neem bijvoorbeeld de manier waarop in de Schrift wordt gesproken over de verhouding tussen man en vrouw in het huwelijk. Als we vandaag de dag anders tegen die verhouding aankijken, bijvoorbeeld omdat wij er bezwaar tegen hebben dat de man gezag zou hebben over de vrouw, dan mogen we alleen zeggen dat onze visie op de verhouding tussen man en vrouw kennelijk een andere is dan die van de Schrift – *niet* dat de Bijbel op een andere manier gelezen moet worden. Het gaat bij het lezen van de Schrift namelijk juist om de spanning tussen Gods wil en *onze* wil, Gods visie en *onze* visie. Wie het verstaan van de Schrift afhankelijk maakt van de manier waarop we *zelf* tegen de dingen aankijken, raakt die spanning kwijt en zal uiteindelijk niet meer in staat zijn, in de Schrift het Woord van God te horen.

We moeten daarom bij het lezen van de Schrift onze eigen kijk op de werkelijkheid als het ware tussen haakjes zetten. Moeilijk? Zeker. Maar niet

onmogelijk. Mits we bereid zijn onze werkelijkheidsbeleving te laten corrigeren door de Schrift.

Het waarom van Bijbelse normen en regels

Tot zover de *betekenis* van de Schrift. We moeten echter nog een stap verder gaan. Uitgaande van de betekenis van de onderzochte teksten moeten we proberen na te gaan, welke *Wijsheid* God in zijn normen en leefregels heeft gelegd. We moeten, met andere woorden, onderzoeken waarom God zijn normen en regels destijds zo heeft gesteld. Waarom heeft God in Israël een sabbatdag en een sabbatsjaar ingesteld? Waarom mochten de mensen elkaar niet doden, maar mocht de overheid het wel? Waarom mochten vrouwen geen priester worden? Waarom mogen we voor het huwelijk geen geslachtsgemeenschap hebben? Dergelijke vragen houden in, dat we als het ware *achter* de concrete teksten moeten zoeken. Het spreekt vanzelf, dat dit nog moeilijker is dan het vinden van de juiste betekenis van de tekst. Het is net zoiets, als het leren kennen van iemands karakter aan de hand van zijn uitspraken en gedragingen.

Maar net zoals het mogelijk is om iemands karakter te leren kennen, evenzo kunnen we, door zorgvuldig onderzoek, iets leren begrijpen van Gods Wijsheid in zijn normen en leefregels. Niet alles, want Gods handelen blijft voor ons ondoordringbaar. Maar voldoende om te begrijpen, wat Gods wil voor ons leven is. Want onze God is geen verborgen god, maar Hij laat zich kennen aan ieder die Hem ernstig zoekt.

Bijbelonderzoek

We moeten dan wel ons best doen. Belangrijk is bijvoorbeeld, dat we ons bij ons Bijbelonderzoek niet beperken tot één tekst, maar er zo veel mogelijk teksten bij betrekken die een licht op hetzelfde onderwerp kunnen werpen. Bij elke tekst zullen we ons moeten afvragen, wat zij ons leert over Gods wil in de situatie waarin de tekst geschreven werd, en waarom God het destijds zo heeft gewild. En tenslotte, last but not least, zullen we moeten zoeken naar het *gemeenschappelijke* dat we telkens aantreffen, naar de *continuïteit* in Gods wil.

Stel bijvoorbeeld, dat we op zoek zijn naar de wil van God met betrekking tot de zondag. De eerste stap is, dat we precies moeten weten wat de *betekenis* is van het sabbatsgebod: wat betekent "sabbat", wat betekent "heiligen", welke dag wordt door God geheiligd, welke plaats neemt het sabbatsgebod in in het geheel van de wet van Mozes, enzovoort. Maar vervolgens moeten we zoeken naar Gods *Wijsheid* in het sabbatsgebod. Waarom heeft God destijds het sabbatsgebod

*onze God is geen
verborgen god,
maar Hij laat zich
kennen aan ieder
die Hem ernstig
zoekt*

gesteld? Wat was de zin ervan? Om daarachter te komen moeten we niet blijven stilstaan bij het vierde gebod, maar moeten we ook letten op andere teksten die betrekking hebben op de sabbat en aanverwante onderwerpen, bijvoorbeeld de regels met betrekking tot het sabbatsjaar en het jubeljaar, de manier waarop Jezus over de sabbat spreekt en de richtlijnen van Paulus met betrekking tot het houden van bijzondere dagen. Door telkens te vragen naar het waarom van Gods wil in de concrete situatie van de betreffende tekst en te zoeken naar het *gemeenschappelijke* daarin, leren we tastenderwijs Gods Wijsheid kennen, die in alle situaties dezelfde is. Die Wijsheid zou bijvoorbeeld kunnen zijn, dat het goed is voor de mens om op gezette tijden te rusten van zijn arbeid en zich tezamen met anderen te richten op de dingen die "boven" zijn.

Dit voorbeeld toont meteen aan, dat de Schrift ruimte laat om Gods Wijsheid verschillend te interpreteren. Ik

kan mij bijvoorbeeld heel goed voorstellen, dat een ander ten aanzien van Gods Wijsheid in het sabbatsgebod heel andere accenten legt. Dat mag ook best. We moeten beseffen dat we Gods Wijsheid nooit ten volle kunnen doorgronden en dat we ons daarom in het verstaan daarvan door anderen moeten laten aanvullen en corrigeren.

Zoeken naar het vaste

Belangrijk is echter, dat we zoeken naar het *vaste* in de Schrift en niet blijven staan bij de *verschillen*. Het laatste gebeurt maar al te vaak. Neem bijvoorbeeld de discussie over de toelating van vrouwen tot het diakenambt. Het is opvallend, dat het veronderstelde bestaan van verschillende lijnen in de Schrift ertoe geleid heeft, dat men geen uitspraak heeft willen doen over de wil van God in deze kwestie. Dit is een typisch biblicistische benadering: als we er met een rechtstreeks beroep op de Bijbel niet uitkomen, mogen we onze gang gaan. Het zou juist zijn geweest, als men gezocht had naar de éénheid van Gods Wijsheid in alle teksten. Dan zouden we misschien dichter bij God gekomen zijn. Dat is nu niet het geval. Nu lijkt het erop, dat God als het ware in zichzelf verdeeld is: loopt zijn wil langs de ene lijn of langs de andere? Ik vrees dan ook dat de hele discussie uiteindelijk aan het "heil der gemeente" meer kwaad dan goed gedaan heeft, ongeacht welke beslissingen in de plaatselijke kerken genomen zullen worden.

Vraag 2

Wat betekent diezelfde Wijsheid voor onze situatie hier en nu?

De tweede vraag houdt in, dat we de gevonden Wijsheid in de Bijbelse normen en leefregels toepassen op de eigen situatie. Twee dingen zijn hierbij belangrijk. Ten eerste, dat we een goed zicht krijgen op de eigen situatie. Ten tweede, dat we de Wijsheid van God niet ombuigen.

Net zomin als het vinden van Gods Wijsheid in de Schrift, is het eenvoudig om zicht te krijgen op de eigen situatie. We zijn geneigd om uit te gaan van vanzelfsprekendheden. Maar wat we doorgaans vanzelfsprekend vinden, is dat vaak helemaal niet. Neem bijvoorbeeld het huwelijk. We vinden het vanzelfsprekend, dat een huwelijk wordt gesloten voor een ambtenaar van de burgerlijke stand en wordt opgetekend in openbare registers. Toch is het niet moeilijk om in te

zien, dat die uiterlijkheden niet wezenlijk zijn voor het bestaan van een huwelijk. In veel landen worden huwelijken op een heel andere manier gesloten, en dat was in Nederland tot de 19e eeuw ook zo. Het is heel goed denkbaar (en naar mijn mening ook wenselijk), dat het huwelijk in de toekomst uit de overheidssfeer gehaald wordt, waardoor de kerk in staat zal zijn haar eigen huwelijkscriteria aan te leggen. Naar het wezen van de relatie beoordeeld, zijn veel "ongetrouwd" samenwonenden naar mijn mening evenzeer getrouwd als echtparen die officieel als getrouwd te boek staan. Dat kan van belang zijn voor de manier waarop wij het ongetrouwd samenwonen beoordelen.

Het tweede punt was, dat we Gods Wijsheid niet moeten ombuigen. Als we eenmaal gevonden hebben welke Wijsheid de Schrift openbaart, dan moeten we ons leven toetsen aan *diezelfde* Wijsheid. Want anders nemen we het Woord van God niet serieus. Er vindt een ombuiging van Gods Wijsheid plaats, als we ervan uitgaan dat Gods Wijsheid zich in de loop van de geschiedenis *ontwikkelt*. De Schrift

**dat we de Schrift
voor zichzelf
moeten laten
spreken, maar dan
wel met
inachtneming van
haar historisch
karakter en zonder
dogmatische
vooroordelen**

geeft geen enkele aanleiding om dat te veronderstellen. Integendeel, God openbaart zich in de Schrift als een God die door de eeuwen heen Dezelfde blijft, die zichzelf trouw blijft tot in eeuwigheid. Wie daarvan afwijkt, raakt uiteindelijk ook elke objectieve maatstaf in de Schrift kwijt en ziet zich tenslotte veroordeeld tot veranderlijke goden als Menselijkheid en Democratie.

Gehoorzaamheid

Hebben we eenmaal inzicht in Gods Wijsheid en een goed zicht op de situatie waarin we leven, dan is het niet moeilijk meer om te weten, wat Gods wil is voor ons leven. Het komt dan aan op gehoorzaamheid. Het spreekt vanzelf, dat er ook op dit punt ruimte is om van mening te verschillen. We kunnen immers Gods Wijsheid ver-

schillend interpreteren en ook van mening verschillen over de betekenis die deze Wijsheid heeft voor situatie waarin we leven. We moeten daarom met elkaar in gesprek blijven, om van elkaar te leren en elkaar te corrigeren. Dat gesprek moet dan echter niet gaan over onze persoonlijke meningen, maar over de Wijsheid die God in de Schrift openbaart.

Die Wijsheid kan betekenen, dat we ons aan bepaalde Bijbelse normen of leefregels moeten blijven houden. Maar zij kan ook betekenen, dat in onze tijd *andere* normen of leefregels te gelden hebben. Het is dan echter niet onze persoonlijke mening die daartoe dringt, maar het gezag van de Schrift. Juist *omdat* de Schrift het gezaghebbende Woord van God is, moeten we soms concluderen dat bepaalde normen of leefregels in onze tijd niet meer gelden of juist omgekeerd, dat we bepaalde normen of leefregels moeten radicaliseren. Jezus zelf is ons in de Bergrede op deze weg voorgegaan. Maar de Schrift moet daar dan wel *aanleiding* toe geven. Als God zelf in de Schrift nergens van een bepaalde lijn afwijkt, mogen wij dat ook niet doen. We zullen ons dan aan de Bijbelse regel moeten houden – niet omdat zij in de Bijbel staat, maar omdat zij kennelijk een uitdrukking is van Gods Wijsheid voor alle plaatsen en tijden.

Vrijmoedigheid

Als we op deze manier omgaan met de Schrift, krijgen we een zekere vrijmoedigheid om in de praktijk van ons leven en in onze onderlinge verhoudingen af te wijken van Bijbelse normen en leefregels, zonder dat die vrijmoedigheid verkeert in eigenzinnigheid.³

Belangrijk is, dat we ons verstaan van de Schrift niet laten bepalen door de manier waarop we *zelf* tegen de werkelijkheid aankijken. De gedachte van de moderne hermeneutiek, dat ons verstaan van de Schrift per se verandert, als onze kijk op de werkelijkheid verandert, berust op een verwetenschappelijking van het geloof. Die verwetenschappelijking is nog sterker, als we daarbij een doorslaggevende betekenis hechten aan het *wetenschappelijke* wereldbeeld⁴. In plaats daarvan stel ik, dat we de Schrift *voor zichzelf* moeten laten spreken, maar dan wel met inachtneming van haar historisch karakter en zonder dogmatische vooroordelen over bijvoorbeeld het openbaringskarakter en de onfeilbaarheid van de Schrift.

Om tot een vrijmoedige omgang met Bijbelse geboden en verboden te komen, moeten we beseffen dat de Schrift wezenlijk historisch is, dat wil zeggen betrokken op een concrete historische situatie. Maar tegelijk moeten we in het oog houden, dat God in de Bijbelse geboden en verboden een Wijsheid gelegd heeft, die ons ook nu nog de weg ten leven wijst. Daarom blijft de Schrift gezaghebbend – niet als een onaantastbare bron van voorschriften, maar als een openbaring van de Wijsheid van God, die gisteren en heden Dezelfde is.

Noten

1. J.M. Mudde, "Verwetenschappelijking van het geloof?", *Opbouw*, 39e jaargang (1995) nr. 12, p. 225. Dat een nieuw verstaan niet altijd een beter verstaan is, hangt samen met het feit dat nieuwe kennis niet altijd betere kennis is. We moeten dus ook ernstig rekening houden met de mogelijkheid, dat nieuwe kennis van de antieke talen, de ontstaansgeschiedenis van de Bijbel of de historische, sociale en culturele achtergrond van de Schrift ertoe leidt dat we steeds minder gaan begrijpen van de betekenis en strekking van de Schrift. We moeten er daarom voor uitkijken, bij de exegese van de Schrift al te zwaar te leunen op allerlei bevindingen van de moderne wetenschap.

2. We weten overigens helemaal niet, dat de zon niet om de aarde draait. We kunnen dat ook niet weten, omdat een absoluut coördinatenstelsel niet bestaat.

3. Ik ben het op dit punt dus eens met ds. Mudde (a.w., p. 226). Naar mijn mening komt in zijn stellingname echter onvoldoende tot uitdrukking, dat de vrijmoedigheid ten aanzien van Bijbelse normen en leefregels moet worden ingekaderd, om te voorkomen dat zij verkeert in eigenzinnigheid. We zullen elkaar zo duidelijk mogelijk moeten voorhouden, waar de grenzen van de vrijmoedigheid liggen. Ik heb daaraan in deze reeks een bijdrage proberen te leveren.

4. Zie met betrekking tot de verwetenschappelijking van het geloof mijn artikel "Verstaat gij wat gij leest?" in *Opbouw*, 39e jaargang (1995) nr. 11, pp. 206-207, en de reactie van ds. Mudde daarop. Het zal thans duidelijk zijn, dat mijn bezwaren tegen het spreken van "hermeneutische problemen" in verband met de gelovige omgang met de Schrift, door het antwoord van ds. Mudde niet zijn weggenomen. Die bezwaren zijn niet gebaseerd op een fundamentalistische benadering van de Schrift die geen ruimte zou laten om anders tegen de werkelijkheid aan te kijken dan de Bijbelschrijvers. Bovendien denk ik dat de moeite, die velen menen te hebben met bepaalde Bijbelse normen en leefregels, niet zozeer voortkomt uit een "hermeneutisch probleem", maar uit een verkeerde opvatting van de wijze waarop de Schrift gezaghebbend is.

Leven in Oezbekistan

3. 'Open Deuren'?

P.J. van Kampen, Ede

Na twee verhalen over een stukje (kerk)geschiedenis en een impressie van het leven in Oezbekistan nu wil ik graag wat vertellen over de Kerk in Oezbekistan. Die kerk is klein; de deskundigen schatten dat er 1000-2000 (inheemse Oezbeekse) christenen zijn, in een volk van zo'n twintig miljoen. Dat is naar alle normen een klein aantal. Tegelijk horen we dat er vijf jaar geleden op zijn hoogst vijf christenen waren. Zo bezien, is dat een sterk groeipercentage. Met andere woorden, in Oezbekistan tref je wellicht 'open deuren' aan! Daarom is het volgende verhaal een mengeling van Bijbelstudie en berichtgeving. In die volgorde.

'Open deuren' in de Bijbel

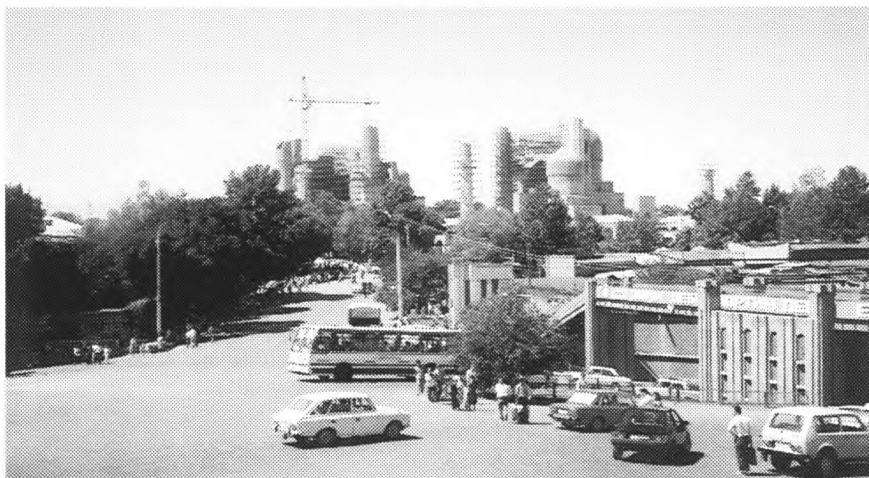
Op tenminste vijf plaatsen in het Nieuwe Testament wordt ons iets verteld over 'Open deuren' of over 'deuren die geopend worden'. Ik durf niet met zekerheid te zeggen dat ik met deze vijf passages ze allemaal gevonden heb, maar het is zeker het merendeel. Dat zijn soms zinnen en soms korte passages die ik hierbij weergeef.

Handelingen 14:26/7: „En vandaar voeren zij naar Antiochië waar zij aan de genade Gods waren opgedragen voor het werk dat zij volbracht hadden. En daar aangekomen, riepen zij de gemeente bijeen en gaven verslag van alwat God met hen gedaan had, en dat Hij ook voor de heidenen een deur des geloofs had geopend.”

1 Korinthiërs 16:9: „Maar ik zal nog tot Pinksteren te Efeze blijven, want mij is een grote en machtige deur geopend en er zijn vele tegenstanders.”

2 Korinthiërs 2:12: „Toen ik nu te Troas was gekomen om het Evangelie van Christus te prediken, en mij een deur geopend was in de Here...”

Kolossenzen 4:2-4: „Volhardt in het gebed, weest daarbij waakzaam en dankt en bidt tevens voor ons, dat God een deur voor ons woord mag openen, om te spreken van het gehe-

Meteen bij aankomst in Samarkand vraagt een enorm complex onze aandacht. Het is de moskee van Bibi Chanoem, de favoriete vrouw van Timoer Lenk.

menis van Christus, terwille waarvan ik ook gevangen zit. Dan zal ik het zo in het licht stellen als ik behoort te spreken.”

Openbaring 3:7,8: (Christus zegt): „En schrijf aan de engel der gemeente te Filadelfia: Dit zegt de Heilige, de waarachtige, die de sleutel Davids heeft, die opent en niemand kan sluiten, en Hij sluit en niemand opent. Ik weet uw werken: zie, Ik heb een geopende deur voor uw aangezicht gegeven, die niemand kan sluiten; want gij hebt kleine kracht, maar gij hebt mijn woord bewaard en mijn naam niet verloochend.”

De personen en de plaatsen

Om de gegevens uit die vijf gedeelten eens even op een rij te zetten het volgende:

- a. er wordt door drie personen gesproken over 'open deuren'; dat zijn:
  - * de Here Jezus (in Openbaring 3)
  - * de apostel Paulus (in 1 en 2 Korinthiërs en de Brief aan de Kolossenzen)
  - * de evangelist Lucas (in Handelingen) waar hij overigens weergeeft wat Paulus en Barnabas rapporteren
- b. het gaat om specifieke plaatsen, te weten:
  - * Filadelfia (Openbaring 3)
  - * Rome (Kolossenzen 4)
  - * Efeze (1 Korinthiërs 16)
  - * Troas (2 Korinthiërs 2)
  - * de regio van Cyprus en Zuid-Turkije (Handelingen 14)
- c. Het gaat dus om specifieke plaatsen waar we horen dat 'een deur open staat'. Het is geen beschrij-

ving van wat te allen tijde en gelijkelijk op alle plaatsen op te merken is! Ook is die 'open' situatie niet op voorhand duidelijk. Zulke 'open deuren' zijn ook voor de betrokkenen vaak verrassend.

Niet vanzelfsprekend open

In Filadelfia lezen we van een kleine christelijke gemeente in een bloeiende, bruisende, hellenistische stad. In deze plaats die 'de toegangspoort tot het Oosten' heette en exportcentrum was van een aantrekkelijk geachte heidense cultuur bevond zich dus een aangevochten groepje mensen die tot een minderheidscultuur en tegencultuurlijke religie behoorden. Een bloeiende cultus van Dionysus, de god van de wijn en sterke drank, met de erbij horende orgieën en excessen, vormde de meerderheidsreligie. In de brief die Christus schrijft aan de gemeente aldaar spreekt Hij van 'een synagoge des satans' in die plaats. Dat kan op een uit het spoor gelopen Jodendom wijzen, hoewel er uitleggers zijn die andere verklaringen geven. Hoe dan ook, de gelovigen in Christus verblijven er in 't hol van de leeuw! Er is moeite en druk, maar die druk komt van buiten en niet van binnen. Met de gelovigen in Smyrna (Openbaring 2) worden alleen christenen in Filadelfia onverkort door de Heer geprezen... Ze zijn trouw en dat is bij de Heer der Kerk niet onopgemerkt gebleven. En in Filadelfia wordt vervolgens gesproken over 'een deur die Christus opent en die niemand kan sluiten'. In een situatie van aanvechting en noodzaak om een hard geestelijk gevecht te leveren wordt de belofte gegeven van een open deur. Christus,

Foto: Open Doors

die niet als een toerist rondgaat en zich vergaapt aan cultuur en artistieke prestaties, die weet heeft van overleggingen van mensenharten en -hoofden, die geen illusies heeft waar wij die misschien wel zouden koesteren (wij die vaak kijken naar wat voor ogen is), Christus spreekt van een 'open deur'. Dan heeft Hij het over een géestelijke situatie. In het hele geestelijke krachtenveld is iets wezenlijks gebeurd: Hij heeft er namelijk een deur geopend en zelfs met vereende krachten kunnen mensen of machten die deur niet weer dichtkrijgen. Dat is Christus' nadrukkelijke belofte! Waar Hij de confrontatie aangaat met de demonen en dezen van hun kant Hem (h)erkennen – kijk naar de man met een onreine geest in Marcus 1 en

In Efeze ervaart hij enorme openingen: 'Een grote en machtige deur' is geopend (1 Korinthiërs 16) en datzelfde merkt hij ook in Troas (2 Korinthiërs 2), in volop heidense plaatsen dus. In de wereldstad Efeze was een immens complex gewijd aan de godin Artemis of Diana. Op die plaatsen waar er strijd gevoerd moet worden tegen 'de boze geesten in de lucht' wordt een geopende deur ervaren! Er zijn 'openingen'; dat is méér dan alleen maar kansen.

Op nieuwe plaatsen

Uit deze voorbeelden valt op zijn minst te vermoeden dat 'open deuren' daar niet zozeer voorkwamen, omdat al eeuwenlang op de genoemde plaatsen in grote trouw door verkondigers

erover kunnen zeggen. Deuren kunnen normaliter naar twee kanten open, naar binnen en naar buiten. Wat is hier nu het geval? Eerst dacht ik dat de deuren meestal van buiten naar binnen opengingen. Er zijn immers van die plekken waar een concentratie van geestelijke tegenstand tegen Christus gevonden wordt maar waar door geloofsonderricht deuren om binnen te komen open kunnen gaan. Zo is het immers gesteld met kansen voor de verkondiging? In Troas gaat het om prediking van het Evangelie; daar is een deur open gegaan 'in de Here'. (2 Korinthiërs 2) In de brief aan de gemeente in Kolosse vraagt Paulus expliciet om gebed dat de Here God een deur 'voor ons woord' opent. Hij werkt dat verzoek uit met de toelichting: „om te spreken van het geheimenis van Christus, terwille waarvan ik ook gevangen zit”. (Kolossenzen 4:3) Ook in het laatste hoofdstuk van 1 Korinthiërs wordt mijns inziens gesproken over mogelijkheden voor de Evangelieprediking. Hoe kom je met het Woord van eeuwig leven nu op een goede manier een stad of cultuur binnen die daar vanouds voor gesloten was? In het eerste voorbeeld, Handelingen 14, wordt echter bedoeld op een deur die van binnen naar buiten opengaat, lijkt me. De mensen die in een situatie verkeerden dat ze God niet konden kennen, dat ze in een alles doordringend heidendom gevangen zaten, worden daaruit bevrijd. God had „ook voor de heidenen een deur des geloofs geopend”. Ik ben geneigd te denken aan een deur naar buiten. Ze zaten in het duisternis, maar worden bevrijd om Gods wonderbaar licht te zien. „Gods volk wordt uitgeleid, zij gaan met vreugde voort. En de bergen en de heuvels klappen rondom hen.”

Nog één ding valt op: deuren staan open of gaan open, worden geopend. Vooral dat laatste. Er ligt accent op het feit dat de Here God of Jezus Christus die betreffende deuren opendoet of open houdt. Met nadruk zegt de Opgestane Heer Jezus Christus in Openbaring 3 dat Hij Degene is die (geestelijke) deuren zo kan open doen dat ze niet meer kunnen worden gesloten. In het gegeven van die open deuren zit, met andere woorden, meer dan historische toevalligheid. Ze zijn open gegaan door een heel besliste daad van de Almachtige God. Tegelijk is er in die soevereine houding geen overweldigend element aanwezig dat wij als mensen er dus

Als een Oezbeek zich laat dopen, betekent dat een radicale breuk met z'n verleden.

'Legioen' in Marcus 5 – spreekt Hij nu een machtswoord uit voor de lokale situatie in Filadelfia. Dat moet hun moed en kracht geven.

'Een grote en machtige deur'

De apostel Paulus kan natuurlijk niet met het gezag van de Heer Zelf spreken, maar ook hij, geestelijk mens als hij is, ervaart dat er in het hele geestelijke krachtenveld 'open deuren' zijn. In Rome merkt hij dat (Kolossenzen 4), nota bene in gevangenschap. De apostel is helemaal niet negatief over de noodzaak om in het gevang te zitten; hij merkt dat daar enorme kansen liggen! Dat is een wel andere manier van taxatie dan we zouden verwachten of zelf zouden hebben. (Dat is trouwens niet uniek voor hem; zie b.v. Filippienzen 1:13,14.)

gewerkt was – nee, het Evangelie is er volstrekt nieuw! Het Woord wordt nu voor het eerst gebracht op een aantal plaatsen die eeuwenlang toegewijd zijn aan een menigte andere goden en heren.

Ten tweede maken we uit dit alles toch op dat hier impliciet over 'tijden en gelegenheden', over kansen voor het Rijk van God, gesproken wordt. Het is niet zo dat in principe elke plek gelijk is aan elke andere plaats. Tijden noch plaatsen lijken in dit gedeelte neutraal. Zeer verrassenderwijs wordt soms een opening gevonden, waarlangs het Evangelie naar binnen kan gaan in het leven van een individueel mens, een groep of een hele cultuur.

Open naar binnen of naar buiten?

Toch is dit nog niet alles wat we

De sovjets hebben van Oezbekistan een katoenverbouwende natie gemaakt. Over drie maanden is dit katoenveld wit om te oogsten.

niet meer toe doen! Integendeel, wij moeten bidden; in Gods vrijmachtig handelen is er ook plaats voor ons gebed en onze inzet. Zo wil de Here God kennelijk almachtig zijn. Wij, zijn schepselen, moeten op ons schepselmatige niveau meedoen, meestrijden in de grote Strijd in de hemelse gewesten. Ook voor het opengaan van zulke deuren is onze voorbede vereist.

Een laatste ding om hier te noteren, al is het al geïmpliceerd in het voorafgaande. Paulus constateert, in 1 Korinthiërs 16, dat er grote kansen zijn en een hevige tegenstand tegen het benutten van die kansen. Vooruitgang van het Evangelie blijft niet onweersproken! Anders gezegd, wie bidt om 'open deuren' voor het Evangelie moet rekenen op forse oppositie van de 'andere kant'. Er is namelijk een andere kant! Er zijn zonder enige twijfel tegenstanders, misschien van menselijke aard, maar in elk geval van geestelijke aard, de machten. De apostel Paulus vraagt om gebed, dat er open deuren mogen komen voor de verkondiging. De kansen liggen er immers nu; nu zijn de velden wit om te oogsten.

Witte velden in Oezbekistan?

Ik ben geneigd te denken dat in Oezbekistan de velden er wit bijstaan! Ik heb een aantal jonge Christenen ontmoet en geef daarom wat voorbeelden. Een jongen van 18; hij komt uit de wat betere kring. Zes jaar geleden – hij was toen 12 – luisterde hij geregeld naar de uitzendingen van Billy Graham en Robert Schuller, die uit Moskou werden uitgezonden. Die

boodschap was op de een of andere manier heel boeiend voor hem, zodat hij, een beetje tot chagrijn van zijn ouders, elke zondagmorgen om vijf uur voor de buis zat! Toen er werd gezegd dat mensen bij de Here Jezus konden horen en dat wie niet in de buurt van een kerk was, ook thuis kon gaan staan om dat verlangen kenbaar te maken deed Bachtior dat – en vergat het prompt daarna. Later, toen het Evangelie opnieuw, met meer aandrang door een vriend op school verteld werd, kwam het allemaal terug. Nu, ruim een half jaar later, zijn zijn ouders en zus, en zeven van zijn klasgenoten tot geloof in Christus gekomen...

Of het verhaal van een jonge vrouw uit het Oosten, de Ferghana Vallei, waar men vanouds tamelijk

sterk islamitisch is. Ze was er echt van overtuigd dat er in heel Oezbekistan geen andere christen was dan zij; zij had in het buitenland voor het eerst van Christus gehoord. Toen kwam het moment dat ze nog een paar honderd medegelovigen aantrof, bij één gelegenheid. De vreugde die ze toen ervoer was onbeschrijfelijk! Zelf heb ik diverse gelovigen in Oezbekistan ontmoet die vaak 'jong tot zeer jong' in het geloof waren – variërend van een paar maanden tot twee jaar. (Die laatste was natuurlijk een echte veteraan!) In dat alles kwam ook een elan tot me dat ik associeer met het boek Handelingen. Zoals toen het geval was, de velden wit waren om te oogsten en open deuren voor het Woord werden aangetroffen, lijkt dat ook hier, in een regio waar het Evangelie nog nooit 'aangeslagen' is, het geval te zijn. De Bijbelkennis van deze jonge mensen was natuurlijk nog heel beperkt, maar de inzet en de toewijding bij jonge broeders en zusters was buitengewoon!

En zoals in Filadelfia, Efeze en Troas het geval was, kan ook nu een deur nog heel open staan. Alleen, de ervaring van de apostel Paulus wijst er al op: het is niet uitgesloten dat ook in Centraal-Azië zal blijken dat er ook machtige tegenstanders zich zullen openbaren. Dan is één vraag – natuurlijk niet de enige vraag – of er dan ook mensen zullen bidden voor de open deuren daar. Mensen zoals wij, die zich voor dat verre en ook onbekende Oezbekistan laten inlijven als voorbidders. Laten de mensen die zich in gebed voor deze regio willen inzetten zich melden.

Timoer Lenk, de nieuwe held van Oezbekistan, heeft de plaats ingenomen van Lenin. De historische Timoer Lenk heeft de islam sterk bevorderd. Zal dat nu weer zo zijn?

Huizen van barmhartigheid (1)

H. Algra, Den Helder

Soms laat de bespreking van een boek lang op zich wachten, terwijl het toch de aandacht meer dan waard is. Dat is bijvoorbeeld het geval met een publikatie van de hand van dr. Theo Jak over 'de zorg voor zwakzinnigen in Nederland in de tweede helft van de 19e eeuw.'

Al in de eerste alinea van de inleiding komt naar voren dat er raakvlakken zijn tussen een blad als 'Opbouw' en de inhoud van dit boek. "De 19e eeuwse opwekkingsbewegingen in Nederland leverden een belangrijke bijdrage aan de sociale zorg." Met andere woorden: de groeiende aandacht voor mensen die niet (vol-doende) voor zichzelf konden zorgen moet gezien worden tegen de achtergrond van de christelijke opwekking in de 19e eeuw (zoals het Reveil).

Verstoord sociaal evenwicht

In het tweede hoofdstuk van het boek schetst dr. Jak de sociale zorg in de 19e eeuw. Er is sprake van grote verschuivingen. Zo trokken (mede als gevolg van de industrialisatie) velen naar de steden; vooral Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht groeiden explosief (een verdubbeling van het inwonertal in 30 jaar tijds). Als gevolg van deze verstedelijking verpauperden veel woonwijken (dokter Samuel Sarphati meende 'dat een derde der gehele bevolking van Amsterdam gedwongen is te verblijven in hollen en hokken, die wij voor onze huisdieren zouden afkeuren'). Naast deze demografische veranderingen was er sprake van een groeiende verscheidenheid van kerken en groepen. Al deze omstandigheden verstoorde het sociale evenwicht.

Christelijk sociaal werk in de steden

In het derde hoofdstuk gaat Jak in op een aantal opwekkingsbewegingen in

de 19e eeuw. De kerkhistoricus S. van der Linde heeft deze bewegingen omschreven als een 'levensritme van de kerk': ze gaan verstarring tegen. Tegenover de dominante cultuur van de 'grote' kerk vormen deze groepen als het ware een tegen-cultuur. De leden zijn vaak meer 'doe', dan 'denk'-mensen. Men zocht een overeenkomst tussen innerlijk en uiterlijk (38). Zo ontstonden in de loop van de 19e eeuw allerlei gezelschappen (zoals de *Christelijke Vrienden*) die zich met Bijbelstudie bezig hielden, maar die ook zeer actief waren op het terrein van de

---

Men zag het grote belang van rituelen

---

evangelisatie. Daarnaast hadden de leden een scherp oog voor sociale misstanden. Er werden scholen gesticht, tehuizen voor 'verwaarloosde en verwilderde kinderen' geopend en men zorgde voor verantwoorde opvang van o.a. zeelieden, militairen, dienstmeisjes, en 'gevalen vrouwen'. Het dwingt respect af hoeveel werk een kleine groep in korte tijd heeft verzet ten behoeve van mensen die vaak in ernstige moeilijkheden verkeerden. Uit de eerder genoemde *Christelijke Vrienden* kwamen twee verenigingen voort: de *Vereeniging ter Verbreiding van de Waarheid* en de *Vereniging tot Heil des Volks* (ook nu nog een begrip in Amsterdam).

Veel aandacht besteedt Jak aan het werk voor de zgn. *Haveloze School*, waarbij de leerkrachten blijf gaven van een opmerkelijk modern pedagogisch en didactisch inzicht. De school moest een opgewekte sfeer bieden als tegenwicht tegen de drukkende thuis-situatie. In dat kader pasten ook buitenschoolse activiteiten (zoals een uitstapje naar het strand van de Zuiderzee). De onderwijzers legden zich bovendien toe op zeer regelmatige huisbezoeken.

Opwekking op het platteland

In het vierde hoofdstuk komt het ontstaan van een aantal plaatselijke initiatieven aan de orde. Niet alleen in de steden, maar ook op het platteland vormden 'ontwaakte' christenen hechte groepen (75). Zo ontstonden er groepen en gemeenten in Hemmen (de Betuwe), Nijkerkerveen, Nijverdal en Ermelo. Soms groeiden er contacten met reeds bestaande groepen (zoals met de Broedergemeente in Zeist). Steeds weer zien we dat het ontstaan van deze gemeenten sterk beïnvloed werd door voorgangers die op de hoorders een grote indruk maakten, zowel vanwege hun leer als vanwege hun oprechte levensstijl. Bijzondere aandacht besteedt Jak aan het werk van de Ermelose predikant Ds. W.H. Witteveen, "een man die zijn halve leven op zijn knieën heeft doorgebracht. Toch leefde hij niet in het verborgene. Zijn gebed vormde echter een noodzakelijk tegenwicht in zijn drukke leven" (86), maar.... "hij geloofde ook rotsvast in de kracht van het gebed" (93). Witteveen beschrijft hoe hij velen op wonderbaarlijke wijze zag herstellen (minder duidelijk is hoe vaak mensen *niet* genazen, maar een feit blijft dat er sprake is van opmerkelijke genezings- en bekeringsgeschiedenissen). Jak wijdt in verband hiermee een paragraaf aan gebedsgenezing.

Het Huis van Barmhartigheid in Ermelo

Uit het werk van de zendingsgemeente in Ermelo kwam het plaatselijke Huis van Barmhartigheid voort: een christelijk tehuis voor de langdurige opvang van mensen die niet in staat waren om voor zichzelf te zorgen. Witteveen streefde ernaar om dit huis een echt christelijk behandelings-tehuis te doen zijn, waarbij het op gang brengen van het bekeringsproces een wezenlijk onderdeel van de behandeling was (94). Helaas bleek later dat de kracht van het tehuis ook sterk verbonden was met deze predikant, het werk hield na zijn dood geen stand.

In de evaluatie van het Huis in Ermelo plaatst Jak een aantal kanttekeningen.

Zo was men er van overtuigd dat het belangrijk is om de patiënt te betrekken in de zorg voor het dagelijks leven. In de tweede plaats had men oog voor het grote en therapeutisch waardevolle belang van rituelen (zoals kerkdiensten, gebed, zingen, vertellingen, het herkenbaar maken van de dag, de week en het jaar). "De waarde van deze aspecten werd tot voor kort onderschat", aldus Jak. In dat opzicht bood het Huis in Ermelo dus zeer moderne zorg....

Willem van den Bergh

Het boek 'Huizen van Barmhartigheid' werd mede uitgegeven in verband met het 100-jarig bestaan van de Vereniging 's HeerenLoo (in 1991). Het eerste deel van het boek schetst de achtergronden van de opwekking in Nederland en gaat in op een aantal plaatselijke initiatieven. In het tweede deel wordt het ontstaan van deze vereniging ten behoeve van de zorg voor verstandelijk gehandicapten voor het voetlicht gehaald.

Wie de Vereniging 'sHeerenLoo noemt, kan niet om de naam van Mr. Dr. Willem van den Bergh heen. Onlangs las ik een biografie over deze predikant; ik raakte steeds meer geboeid door zijn intrigerende persoonlijkheid. Dr. Jak beschrijft Van den Bergh als "een bijzondere man, die ook in zijn dagen buiten het gewone patroon viel. Er worden voor het karakteriseren van zijn persoonlijkheid woorden gebruikt als eigenaardig, zonderling en vreemd." Toch leefde Van den Bergh niet geïsoleerd. Als student had hij veel contacten, als predikant was hij ook bekend en veelal geliefd. Uit de 40 beroepen die hij ontving voordat hij het beroep naar de Nederlandse Hervormde kerk van Voorthuizen aan nam blijkt dat veel gemeenten onder de indruk waren van zijn persoonlijkheid. Zowel Van den Bergh als zijn vrouw hadden een broze gezondheid. Van den Bergh zelf was een tengerere man, die veel ziek was en door aandoeningen van keel en luchtwegen een zwakke stem had. De indruk bestaat dat hij gebukt ging onder depressieve gevoelens. Hij werd niet oud: op 40-jarige leeftijd overleed hij (in 1890) in Montreux. Van den Bergh studeerde in zijn korte leven rechten en theologie en hij promoveerde ook nog eens tot doctor in de beide studierichtingen. Hij was predikant in Schaarsbergen (1879-1884) en in Voorthuizen (1884-1890). In Voorthuizen ging hij met de Doleantie mee. Hij had een ruime belangstelling

voor politieke, ethische en maatschappelijke vraagstukken. Ondanks zijn zwakke gezondheid zette hij die belangstelling om in een geweldige daadkracht. Hij was initiatiefnemer voor de oprichting van het ziekenhuis Eudokia in Rotterdam, het psychiatrisch ziekenhuis Veldwijk in Ermelo, het sanatorium 'Het Hoogeland', een aantal scholen en van de Vereniging 's HeerenLoo. Je vraagt je af hoe een man in zo'n kort leven aan de wieg

Men had een opmerkelijk modern pedagogisch inzicht

kan staan van een aantal instellingen en verenigingen die landelijk grote bekendheid kregen. Vlak voor zijn dood werd hij benoemd tot hoogleraar aan de Vrije Universiteit. Het was niet zijn eigen keus, zijn hart lag meer bij de het stimuleren van het diaconaat: de zorg voor de zwakken en verstotenen in de samenleving.

N.a.v.: Dr. Theo Jak, *Huizen van Barmhartigheid*. Uitgegeven in de serie *Monografieën van de Vereniging 's HeerenLoo*. Omvang: 290 bladzijden (waarvan 40 pagina's aan noten); prijs : f 24,50, inclusief porto. Te bestellen bij: Stichting Zorgverlening 'sHeerenLoo, Postbus 647, 3800 AP Amersfoort, (033)-4601801

Kruimels van de tafel

In gesprek met God

Het gesprek is niet uit het leven van een mens weg te denken. Zelfs het gesprek over koetjes en kalfjes vervult al een belangrijke functie. Veronderstel eens dat we die mogelijkheid niet bezaten, dat we niet over koetjes en kalfjes zouden kunnen praten, maar als koeien alleen maar met elkaar zouden kunnen communiceren door te loeien. Wat een verarming zou dat betekenen. In een gesprek over koetjes en kalfjes bereikt een mens natuurlijk niet de toppen van zijn geest en daalt hij niet af naar de diepste roerselen van zijn ziel. Maar toch: als het ontbrak zou dat de ontmanteling van zijn bestaan betekenen. Dat geldt in veel sterkere mate van een goed gesprek. Daar kan een mens niet buiten. Dat heeft hij nodig om op peil te blijven. In zo'n gesprek ontmoeten we elkaar, bereiken we elkaar en beïnvloeden we elkaar. En daarin lijken we op God. Want God is een God die spreekt en die daarin zijn volk ontmoet en bereikt. En dat spreken van God heeft zijn hoogtepunt bereikt in zijn Zoon, het Woord dat vlees geworden is. In Hem heeft God zich volledig uitgesproken. Als je in gesprek met God, met zijn Zoon, komt, gebeurt er iets met je. Dat raakt je tot op de bodem van je ziel. Het plaatst je voor een keuze: voor of tegen God. Als God met je in gesprek komt, kan je hele leven worden omgegooid. Dan kan het een volkomen nieuwe richting krijgen en een nieuwe dimensie bovendien. Dat heeft Nicodemus ondervonden. Joh. 3 vertelt dat Hij een gesprek had met Jezus. Dat gesprek was van beslissende betekenis voor zijn leven. Het gaf er een nieuwe koers en een nieuwe dimensie aan, zó nieuw, dat je van een nieuwe geboorte, een wedergeboorte kunt spreken. Dat kan er gebeuren als je in gesprek komt met God, met Jezus.

M.R. van den Berg, Groningen

'Brood' voor hongerige Hongaren

Johan Klein, Rijswijk

„Overwegend kan onze 'linkerhand' maar niet bespeuren wat de 'rechterhand' gedaan heeft,” lees ik in de laatste circulaire van de Stichting 'Steun Buitenlandse Christenen'. In deze artikelen probeer ik beide handen van S.B.C. boven water te krijgen. De vorige keer schreef ik onder de kop 'Hulp op maat voor Hongaarse gereformeerden' over de praktische en financiële ondersteuning van de Hongaarse broederschap; deze keer wil ik een en ander vertellen over uitgave en verzending van Hongaarse literatuur-bij-de-bijbel. En over de strijd om de gereformeerde jeugd van Hongarije.

Jenő Sebestyén

Na de tweede wereldoorlog zijn er in Hongarije geen goede theologische boeken meer verschenen. En jonge mensen die theologie gingen studeren, ontvingen een opleiding die meer gericht was op dienst aan de staat dan op dienst aan God. Sinds 1977 ziet S.B.C. het als haar taak om, samen met andere organisaties, deze lacune te helpen opvullen.

Hoe groot was de vreugde bij Hongaarse predikanten, toen S.B.C. in 1989 de uitgave van de *Református Dogmatika* (Gereformeerde Dogmatiek) van de Hongaarse hoogleraar Jenő Sebestyén mogelijk maakte. Een predikant schreef aan S.B.C.: „Het was een gezegende periode in de geschiedenis van de Hongaarse Gereformeerde Kerk, toen Prof. Dr. Sebestyén aan de faculteit voor systematische theologie als hoogleraar in de dogmatiek en ethiek werkzaam was in de jaren 1918-1947. Te meer waarderen wij Hongaren zijn werk, nu wij in veertig jaar communisme geen echte gereformeerde dogmatiek en ethiek kregen onderwezen, maar (de staat) 'dienende' theologie, 'vredes'theologie, de leer van de Alverzoening, moderne theologie, situatie-ethiek etc. Nu de

Hollandse broeders de *Dogmatiek* van Prof. Sebestyén uitgaven, gevoelen wij te meer de dwingende noodzaak om ook zijn *Ethiek* te laten verschijnen. Prof. Sebestyén studeerde in Utrecht en werd zo een groot kenner van de Hollandse theologie, die hij niet slaafs volgde, maar hij verrijkte zijn Hongaarse theologie met gedachten van Kuyper, Bavinck, Oosterzee, Geesink en Van Schelven en ook van de Zuidafrikaanse professor Heyns en de angelsaksische Louis Berkhof en Charles Hodge. Bijzonder waardevol is het praktische deel der *Ethiek*. De spil waar alles om draait is de ere Gods... in het gezin, in de cultuur, in het staatsleven, in de kerk en in de eeuwigheid. Wij wachten op de hulp van onze Hollandse broederschap ook in deze zaak, opdat wij straks een goede gereformeerde *Ethiek* in de hand zullen hebben.”

Gelukkig zorgde de vrijgemaakt-gereformeerde Stichting 'Fundament' voor de uitgave van deze *Ethiek*, als aanvulling op de door de Nederlands gereformeerde St. S.B.C. verzorgde *Dogmatiek*: zo zwart-wit zijn de verhoudingen kennelijk niet, je zou bijna van een broederlijke 'ruil' spreken.

Ingwersen-bijbel

Ook andere uitgaven kwamen vaak door samenwerking met andere organisaties tot stand, zodat de oplagen groter en de kosten lager waren. Zo verzorgde de stichting 'Hulp Hongarije' jarenlang de (her)druk (in tienduizenden exemplaren) van de vertelbijbel van Mej. Ingwersen in het Hongaars. Deze vertelbijbel was bedoeld voor de

waar je met kerkgang je baan op het spel zette. S.B.C. heeft zich zeer ingespanssen voor de verspreiding van deze vertelbijbel – en doet dat nog steeds (ook nu anderen het laten afweten), want de Ingwersenbijbel is een van de 'oogappels' van S.B.C. Ook de samenwerking met 'Hulp Oost-Europa' (H.O.E.) is jarenlang vruchtbaar geweest: een kinderbijbel van Anne de Vries, een dagboek van Christlieb (*Uw getuigenissen: mijn eeuwig erfdeel*) dat in vele duizendtallen zijn weg naar het oosten vond, het *Bijbels Beeldwoordenboek* van A. van Deursen, *Moeders in de Bijbel* van Ds. Veltkamp, enz. Zeer gewild was het dundruk-dagboekje *Iedere dag ons dagelijks brood*, dat in de gezinnen aan tafel werd gebruikt, in ziekenhuizen op het hart werd gedragen en door soldaten angstvallig verborgen onder hun tuniek. Een stroom van literatuur vond haar weg naar de Hongaars-sprekende broeders en zusters in het Oostblok: ze werden over de post verstuurd of door bezoekers uit Holland meegenomen. Lange tijd was Hongarije het enige Oosteuropese land dat openstond voor toezending per post. De Hongaarse broeders gaven de boekjes ook mee naar familieleden in andere Oostbloklanden. In Hongarije zelf kon men lektuur uitsluitend met behulp van een typemachine vermenigvuldigen en zelfs dat werd gecontroleerd! (De bevoegde ambtenaar die de typemachine kwam controleren, moest deze ook steeds op dezelfde plaats aantreffen!)

Eigen uitgaven

S.B.C. verzorgde ook een aantal eigen uitgaven in het Hongaars. Andere stichtingen namen steeds een aantal exemplaren af, zodat meestal een minimumoplage van 7000 op korte termijn kon worden verstuurd. Naast de *Gereformeerde Dogmatiek* van Prof. Sebestyén, waarover ik hierboven schreef, noem ik de prekenreeks (in zes deeltjes) van Ds. Joó Sandor. Deze predikant was overleden en kon dus niet meer worden gestraft voor de uitgave van zijn preken. Deze boekjes (*Woordverkondiging* was de titel) vonden hun weg tot in ver afgelegen pusztadorpjes waar de predikanten,

Een stroom van literatuur vond haar weg naar de Hongaars-sprekende broeders en zusters in het Oostblok:

wat oudere jeugd en zeer geschikt voor jonge gezinnen in Hongarije, waar onder het atheïstische systeem godsdienstonderwijs verboden was en

die vaak vier of meer van zulke dorps-geestelijk moesten verzorgen, in die tijd zonder auto (dus lopend, of met die éne bus per dag) moesten zien te komen.

Diverse andere uitgaven werden eveneens door S.B.C. verzorgd, zoals *Schepping of Evolutie* van Willem Ouweneel en *Escape from reason* van Francis Schaeffer. De vertaler van dit laatste werk koos als schuilnaam 'De luisterende David' – zijn vertaalwerk kon hem immers op gevangenisstraf komen te staan! Ook Aebi's *Korte inleiding tot de Bijbelboeken* werd door S.B.C. in het Hongaars uitgegeven. Onder grote tijdsdruk kwam de vertaling van een proefschrift over de eerste twaalf hoofdstukken van Jesaja gereed. Een student aan het Seminarie zorgde in zeer korte tijd voor het opschrijven en inplakken van de vele Hebreeuwse woorden die in het proefschrift voorkwamen: dat was een heidens (?) karwei.

Tot in Rusland

„Onze bijbels en boeken worden aan derden doorgegeven en komen zo op afgelegen plaatsen en via bezoekers en familie druppelen ze ook door naar Roemenië en Rusland.” En in de eerste circulaire na de Wende (maart 1990): „We moeten ons goed realiseren dat datgene wat onze reformatische groeperingen doen, niet door anderen gedaan wordt. En tevens, dat de Hongaars-spreekende reformatische kerken in Erdély (Roemenië), de Karpaten (Rusland), in Hongarije en Tsecho-Slowakije, wat boeken betreft nog voor een groot deel van onze hulp afhankelijk zullen zijn. 'Sola Scriptura' (alléén de Schrift), het adagium van de Reformatie en van Calvijn, bracht en brengt ons samen. We vragen uw hulp voor de 'huisgenoten des geloofs' die ook Gods woord liefhebben en dat willen doorgeven.”

In brieven betuigden die 'huisgenoten des geloofs' regelmatig hun waardering voor de ontvangen literatuur. Een predikant schreef: „Mein ganze Bibliothek ist aus Holland hergestellt.” Een andere predikant schreef (in 1970) aan S.B.C.: „De *Atlas zur Bibel* is nog op tijd gearriveerd voor ons konfirmatiefeest: zo kon ik de belijdeniscatechisanten enkele interessante en belangrijke zaken onder het oog brengen. Vooral voor het christendom en de wereldreligies hadden de kinderen grote interesse. Ze horen namelijk dat God, Bijbel, religie etc. uit de mode zijn en dat er nog maar heel weinig mensen in de wereld zijn die

zich daarmee bezig houden. Nu kon ik hen laten zien dat de werkelijkheid heel anders is!”

De strijd om de jeugd

Daarmee bevond S.B.C. zich midden in de strijd om het hart van de Hongaarse gereformeerde jeugd. De volgende situatieschets van br. Huizinga uit 1968 was een kleine twintig jaar later nóg van toepassing: „Godsdienstonderwijs op de scholen? Ja, officieel wel, mits dit door de ouders wordt aangevraagd. Maar ook hier: vrees voor schadelijke gevolgen. Toch komen er soms méér kinderen dan officieel op de lijst staan. Die komen dan af op de bijbelse plaatjes die uitgedeeld worden: die sturen wij regelmatig mee in aantallen van 15-30 stuks, in brieven en boeken. Men

---

Na 47 jaar anti-godsdienstige propaganda en 'ordering' predikt men op de puinhopen van het leven de liefde, de wijsheid, de hoop en het Leven die bij Jezus Christus te vinden zijn

---

vráágt om deze plaatjes. Enkele duizenden werden al verzonden. 't Zijn plaatjes met de tekst waar de afbeelding op slaat eronder.

Wij weten dat dan vaak in de gezinnen het betreffende bijbelgedeelte wordt gelezen. We mogen dit niet onderschatten. Schoolinspecteurs maken ernstig bezwaar tegen het grotere aantal kinderen dan het officieel opgegeven aantal, dat naar het bijbels onderricht komt: 'Dit gaat in tegen de democratische rechten. De ouders willen dit onderwijs niet voor hun kinderen. Deze wens moet u eerbiedigen en die niet-ingeschreven kinderen wegsturen.' Doch dit gebeurt dan toch niet.”

Br. Huizinga vervolgt: „Catechisatie-onderwijs mag slechts drie maanden per jaar worden gegeven, één uur per week. Daarna heeft – veelal op Pasen – de zgn. konfirmatie plaats. De goede predikanten zien goed genoeg in hoe schaars het Woord geplant kan worden in jonge harten, en zij hebben dan ook dubbele moeite om die jeugdigen van 14 of 15 jaar in hun nabijheid te houden voor voortgezet onderwijs.”

In de praktijk zagen veel predikanten hun catechisanten na de konfirmatie op 12- of 13-jarige leeftijd niet meer in de kerk terug. Die verkozen goede opleiding en een 'zekere' toekomst in de maatschappij boven een 'onzekere' toekomst in het koninkrijk van God. Wie nooit voor die keuze heeft gestaan, late de eerste steen liggen – misschien komen wij nog wel aan de beurt. Toen br. Janse in 1982 weer eens naar Hongarije reisde, hoorde hij daar het trieste verhaal van een jonge kerkorganiste die met Pasen plotseling uit de kerk wegbleef. Ze zal nooit meer het orgel bespelen: ze gaat binnenkort immers naar de paedagogische academie en dan mag ze (van de overheid) niet meer in de kerk komen. „Al onze jeugd komt achter het IJzeren Gordijn van Satan,” zegt haar predikant wanhopig – maar hij preekt over de tekst: „Onze arbeid is niet ijdel in de Here.”

Op de puinhopen

Sommige gereformeerden keren na hun pensioen weer in de kerk terug, maar velen wachten tot de dag van hun begrafenis. Vandaar de klacht: „Er is een generatie tussenuit gevallen”, een generatie die vaak niet officieel met de kerk brak, maar aan het volgende geslacht niets meer had mee te geven. Over die generatie één wordt nu geprobeerd de hedendaagse gereformeerde jeugd te bereiken en in ieder geval hen die belijdenis hebben gedaan vast te houden. Ik citeer uit een circulaire van 1987: „Er groeide immers een geslacht op waarvan de ouders in de barra-na-oorlogse jaren miniem Schriftonderwijs kregen. Deze jeugd heeft thuis op het gebied van Schriftkennis dan ook veelal niets meegekregen. Op een bijeenkomst van veertig van zulke ouders kwam het vóór dat zij zelfs de geschiedenis van de verloren zoon niet kenden! De band met de kerk was slechts die van doop, belijdenis, huwelijk en begrafenis! Na 47 jaar anti-godsdienstige propaganda en 'ordering' predikt men op de puinhopen van het leven de liefde, de wijsheid, de hoop en het Leven die bij Jezus Christus te vinden zijn en die herstel betekenen van het leven van nu. En het is verblijdend om op enkele plaatsen groepjes jonge mensen (ook artsen, ingenieurs, enz.) bezig te weten met gedegen Schriftonderzoek.”

Na de Wende van 1989 komen er plotseling mogelijkheden voor bijbelonderwijs op de scholen. Gereformeerden krijgen zelfs hun scholen terug –

maar er zijn te weinig christelijke lera-
ren. Door weinig mensen moet véél
worden gedaan. Bidden wij voor hen?

Catechisatieleergang

Een belangrijk hulpmiddel is de cate-
chisatie-leergang *Rondom het Woord*,
die in onze kerken in gebruik is. Deze
leergang werd in 1986 door een Hon-
gaarse predikante, die naar goed cate-
chese-materiaal op zoek was, uitgeko-
zen. In Hoogeveen werd een stichting
in het leven geroepen met de onuit-
sprekelijk mooie naam *Aldás békes-
ség* (Zegen en vrede) die zich met de
vertaling in het Hongaars en de uit-
gave van deze serie ging bezighou-
den. In het Hongaars ging de serie
Bibliavál a kezünkben (De Bijbel in
onze handen) heten.

De eerste deeltjes, over het Oude
Testament en de tien geboden, vielen
vanwege de praktische aanpak met-
een in de smaak bij jonge Hongaarse
predikanten. S.B.C. sprong financieel
en organisatorisch bij en hielp mee
met de verzending. Na de Omwente-
ling in december '89 werd op *Aldás
békeség* een beroep gedaan om van
elk deeltje (intussen 4) 10.000 exem-
plaren te leveren voor verspreiding in
Roemenië! In een brandbrief wendde
Aldás zich tot de N.G. kerken met het
verzoek om de collecte en de voor-
bede van één zondag, voor „het land
waar tot voor kort de Bijbels werden
verwerkt tot toiletpapier.”

Het geld kwam er. Anno 1995 staat
een nieuw deeltje op stapel, maar de
geldmiddelen ontbreken nog. De col-
lecte van nog een zondag? En de
voorbede van méér zondagen?

*Giftten voor het werk van S.B.C. kun-
nen worden overgemaakt op postgiro
1468217 t.n.v. St. Steun Buitenlandse
Christenen, Corn. van Zantenstraat
214, 2551 PR 's-Gravenhage. Desge-
wenst kunt u het door u beoogde doel
aangeven.*

*Het nieuwe telefoonnummer van
'Steunpunt Oost-Europa' is:
055-5211624*

Terloops

Franciscus in het kort

*Als je in Assisi (Italië) in de Francis-
cus-Basiliek loopt en kijkt, weet je
meteen hoe het niet moet. Want deze
prachtige basiliek, met een beneden-
en een bovenkerk, die ter ere van de
monnik Franciscus van van Assisi
werd gebouwd, is geheel in tegen-
spraak met de eenvoud, die Francis-
cus predikte en beleefde. Twee jaar
na zijn dood werd deze gelovige man
heilig verklaard en in hetzelfde jaar
1228 begon men met de bouw van de
benedenkerk. Na twee jaar was die
kerk klaar en toen begon men met de
bovenkerk en die was in 1253 vol-
tooid.*

*Franciscus, die in 1181 in Assisi werd
geboren, was zoon van een rijke
koopman. Als jongen leidde hij met
vrienden bepaald geen ingetogen
leven, maar na een aantal jaren kwam
hij tot inkeer en koos voor leven in
armoede, hetgeen tot gevolg had, dat
zijn vader hem ontferde.*

*In 1205 was Franciscus terug in Assisi
en hij besloot te gaan wonen in een
vervallen kerkje in San Damiano, dicht
bij Assisi. Daar verdiepte hij zich in de
zin van het leven en volgens de over-
levering zou hier het kruisbeeld tot
hem hebben gesproken en hem de
opdracht hebben gegeven: 'ga en her-
stel mijn kerk, die in verval is'. Aan-
vankelijk nam Franciscus deze
opdracht letterlijk op en hij begon ste-
nen te verzamelen om reparatiewerk-
zaamheden te verrichten. Hij kwam er
echter al gauw achter, dat hij op een
andere manier aan het herstel van de
kerk moest gaan werken en in 1210
zette hij een aantal leefregels op
papier voor de monniken, die in de
loop van de tijd bij hem waren komen
wonen bij en in de kapel van San
Damiano. Drie teksten zijn voor Fran-
ciscus heel belangrijk:*

Mattheüs 10:9: 'Voorziet u niet van
goud of zilver of koper in uw gordels,
van geen reiszak voor onderweg,
geen twee hemden, geen sandalen...';
Lucas 9:23: 'Indien iemand achter Mij
wil komen, die verloochene zichzelf en
neme dagelijks zijn kruis op en volge
Mij.';

Mattheüs 19:21: 'Indien gij volmaakt
wil zijn, ga heen, verkoop uw bezit en
geef het aan de armen, en gij zult een
schat in de hemelen hebben, en kom
hier, volg Mij.'.

*In de basiliek te Assisi zijn prachtige
schilderingen van de schilder Giotto
(1296-1300). Er zijn o.a 28 fresco's*

*over het leven van Franciscus. Zo is
er het bekende stuk, waarop Francis-
cus is te zien, terwijl hij met een groep
vogels spreekt. Ook is er een stuk te
zien, waarop we Franciscus zien, ter-
wijl de wondtekenen van de Here
Jezus (handen, voeten en zijde) in zijn
lichaam worden gedrukt.*

*Er is veel over Franciscus geschreven
en gefantaseerd. Werkelijkheid en fan-
tasie zijn in de basiliek vastgelegd.
Franciscus' leven was geen fantasie,
maar werkelijkheid. Hij heeft getracht
in zijn leven iets van Jezus te laten
zien. Op zijn manier. En wij? Op onze
manier?*

P.C. van Wijk, Zalbtommel

UITNODIGING

Het Bestuur van de Stichting
Nederlands Gereformeerd Semi-
narie belegt met de Samenwer-
kende Kerken in verband met
de opening van het 21e Studie-
jaar een Samenkomst op vrij-
dag, 13 september 1996,
aanvang 19.30 uur.

De plaats van de bijeenkomst is
het gebouw van de N.G. Kerk te
Wapenveld, Kanaaldijk 57.

De opening wordt verzorgd
door de voorzitter van het
Bestuur, ds. L.W.G. Blokhuis.
Vervolgens zal prof.dr.

A.Th. van Deursen een onder-
werp behandelen uit de Kerkge-
schiedenis van de 17e eeuw.
De avond zal worden besloten
door ds. C. de Groot van Steen-
wijk, die zal voorgaan in gebed
voor het werk van het Semina-
rie en voor allen die daarbij
betrokken zijn.

Na afloop wordt gemeenschap-
pelijk koffie gedronken. Alle
belangstellenden zijn hartelijk
welkom.

De Moederbelofte

H.J. Bruins, Vlaardingen

In mijn artikel over kennis van goed en kwaad heb ik beloofd in een volgend artikel nog iets te zeggen over het Godswoord dat bekend staat als de Moederbelofte.

Eigenlijk vreemd, dat Genesis 3:15 zo genoemd wordt, want goed beschouwd is het geen belofte, maar een soort vloek of strafaankondiging. De aangesproken 'persoon' is dan ook niet een mens, maar de slang, die de vrouw tot het eten van de verboden vrucht verleid heeft.

Vreemd is ook, dat men de benaming 'moederbelofte' doorgaans beperkt tot vers 15, terwijl de strafrede aan het adres van de slang al in vers 14 begint. Maar meestal ziet men dan ook vers 14, waar het gaat over op de buik gaan en stof eten, als enkel gericht tot het **dier** dat slang heet, en gaat men ervanuit, dat pas in vers 15 degene wordt aangesproken die in Openbaring 12 **de oude slang** wordt genoemd: de satan. Dit lijkt mij echter niet juist. De beide verzen vormen m.i. samen één strafaankondiging, die in eerste instantie gericht is tot het **dier** slang, maar waarin tegelijk ook degene die (of: dat-gene wat) achter de slang zat, het oordeel krijgt aangezegd.

De vloek: verachting en haat

Dat in vers 14 het **dier** dat slang heet, wordt aangesproken, is duidelijk. Het begint immers met: "Vervloekt zijt gij onder al het vee en onder al het gedierte des velds". Ook wat er volgt, "op uw buik zult gij gaan en stof zult gij eten, zolang gij leeft", lijkt niet de minste aanleiding te geven om het anders uit te leggen dan als een beschrijving van de straf die het **dier** slang voor haar rol bij de zondeval heeft gekregen. Zo gaan slangen immers vandaag de dag door het leven: kruipend op hun buik. Kennelijk doen ze dat sinds de zondeval. Maar dat **stof eten** dan? Je hoeft geen dierkundige te zijn om te weten dat slangen geen stof eten, maar allerlei dierlijke prooien. Wel doen ze iets wat op stof eten lijkt: met hun gespleten tong likken ze van de grond stof-deeltjes op, die ze naar een gevoelig reukorgaan in hun verhemelte brengen; zo kunnen ze met grote nauw-

keurigheid sporen volgen. Maar dat is heel wat anders dan stof **eten**. Kennelijk moeten we vers 14 niet al te letterlijk opvatten. Maar waar gaat het dan om bij 'op de buik gaan en stof eten'?

Wel, in Genesis 2 en 3 lezen we, dat mensen zowel als dieren van stof gemaakt zijn en bij hun sterven wederkeren tot stof, wederkeren tot de aardbodem, waaruit zij genomen zijn. 'Neerliggen in het stof' betekent daarom in de taal van de bijbel zoveel als: dood zijn. Iemand kan echter ook al tijdens zijn leven in het stof liggen, of ook in het stof kruipen en stof likken. Zo wordt in Micha 7:17 van de vijanden van Israël gezegd: "Zij zullen stof lekken als een slang". Wie daartoe

*dat de HERE
de verachting en
haat van
de mensen met
name heeft willen
richten op
die listigheid van
de slang*

gedwongen wordt, ondergaat de diepst mogelijke vernedering: die is, terwijl hij nog leeft, aan een dode gelijk.

Dit nu is wat de slang wordt aangezegd. Vandaar ook de toevoeging: "zolang gij leeft". Heel het leven van de slang zal zich voortaan afspelen in de sfeer van de dood. Zij zal niet eens meer hoeven sterven om tot de aardbodem weer te keren, want daar is ze al: kruipend op haar buik en stof etend. Al tijdens haar leven zal ze de schande van de dood dragen. De vloek die de HERE God over de slang uitspreekt, behelst dus in de eerste plaats diepe verachting. Het dier dat geschapen is als het listigste van alle dieren des velds, zal voortaan het meest verachte van alle dieren zijn. Met name de mensen worden geacht haar voortaan te verachten, want zij hebben bij hun schepping de taak gekregen ieder schepsel bij zijn naam te noemen. Bij hen zal de slang de naam moeten hebben van een laag-bij-de-gronds dier.

Maar de mensen worden niet alleen geacht de slang voortaan te **verachten**, zij worden ook geacht haar te **haten**. Dat is wat we lezen in vers 15, waar de HERE God tegen de slang

zegt: "Ik zal vijandschap zetten tussen u en de vrouw en tussen uw zaad en haar zaad". Bij "uw zaad", d.i.: het nageslacht van de slang, moet hier in eerste instantie gedacht worden aan de slangen als diergroep, terwijl met "haar zaad", d.i.: het nageslacht van de vrouw, in eerste instantie de mensheid wordt bedoeld. Inderdaad hebben mensen een bijna instinctieve afkeer van slangen. Weliswaar zijn er ook slangenliefhebbers, maar dat zijn uitzonderingen, zoals wel blijkt, wanneer zo iemand per ongeluk één van zijn 'lievelingen' laat ontsnappen! Als een mens, die slangen haat, een slang op zijn pad vindt, zal hij zich vooral richten op de kop van het dier, om die te vermorzelen, terwijl de slang van haar kant zich vooral zal richten op de hiel van de mens, om daarin te bijten. Dat is dan ook wat de HERE God tegen de slang zegt: "Dit (nageslacht van de vrouw) zal u de kop vermorzelen en gij (slang) zult het (nageslacht van de vrouw) de hiel vermorzelen."

Zo kunnen de verzen 14 en 15 van Genesis 3 beide worden uitgelegd als betrekking hebbend op het **dier** slang. Dat dier is sinds de zondeval een vervloekt dier, door de mensen veracht en gehaat. Maar is hiermee de betekenis van deze woorden van God uitgeput? Wil de HERE, dat wij mensen onze verachting en haat zullen richten op een bepaalde diergroep, de slangen, of heeft Hij eigenlijk iets anders op het oog?

De listigheid vervloekt

In vers 1 van Genesis 3 is de slang bij ons geïntroduceerd als een dier, maar dan wel als "het **listigste** van alle dieren des velds". En Paulus zegt in 2 Cor. 11:3, dat met haar listigheid (of sluwheid) de slang Eva verleid heeft. Het ligt dus voor de hand te veronderstellen, dat de HERE de verachting en haat van de mensen met name heeft willen richten op die **listigheid** van de slang.

In mijn vorige artikel het ik uiteengezet, dat met **listigheid** in Genesis 3 hetzelfde wordt bedoeld als met **kennis van goed en kwaad**: het vermogen om zich in een gevaarvolle omgeving te handhaven door op te zoeken wat het leven bevordert (goed) en te vermijden wat het leven in gevaar brengt (kwaad). Dat vermogen hebben alle dieren in meerdere of mindere

mate van de Schepper meegekregen. Voor een dier is dat vermogen ook het enige middel waarover het beschikt om te overleven. De slang evenwel is volgens Genesis 3:1 het rijkst met deze listigheid bedeed: zij is de absolute meesteres in het overleven. Wat er in feite gebeurde, toen de slang Eva verleidde tot het eten van de vrucht van de boom der kennis van goed en kwaad, was, dat het dier de vrouw ertoe overhaalde om ook listigheid te baat te nemen om door middel daarvan haar leven veilig te stellen. Maar dat had God de mensen verboden, omdat Hij wilde dat zij zich geheel en al aan Hem zouden toevertrouwen, het leven alleen verwachtend van Hem. Als ze dat zouden doen, als ze ervan zouden afzien zelf te proberen hun leven veilig te stellen door middel van listigheid, dan zouden ze mogen eten van de boom des levens en daarvoor eeuwig leven ontvangen. Zo zouden zij er dan door ondervinding achter komen, dat een mens ook helemaal geen listigheid nodig heeft om in leven te blijven, zolang hij maar blijft wandelen aan Gods hand.

De eerste mensen, en wel om te beginnen de vrouw, hebben desondanks gekozen voor de kennis van goed en kwaad, de listigheid als 'levensmiddel', en daarmee tegen God. Maar de HERE God heeft het er niet bij laten zitten. Hij heeft de mens en zijn vrouw tot zich geroepen om ten aanhoren van hen de slang, en daarmee de slangenmentaliteit, de listigheid, te vervloeken.

Want dat is wat de HERE God op het oog heeft, als Hij in Gen. 3 de slang vervloekt. Als Hij in vers 14 tegen de slang zegt: "Op uw buik zult gij gaan en stof zult gij eten", spreekt Hij daarmee als zijn wil uit, dat de mensen de mentaliteit van de slang, die van zelfbehoud en zelfhandhaving door middel van listigheid, zullen verachten als iets laag-bij-de-gronds, als iets beneden-menselijks, als iets wat in de sfeer van de dood thuishoort.

En als Hij zegt: "Ik zal vijandschap zetten tussen u en de vrouw en tussen uw zaad en haar zaad", spreekt Hij daarmee als zijn wil uit, dat de mensen die mentaliteit zullen haten en ertegen zullen strijden, zo vaak die in hen wakker wordt.

De stem van het geweten

Wat hier gebeurt, is in feite de instelling van het **geweten**. Als je als mens, uit een vrouw geboren, iets gedaan hebt waarbij je je hebt laten leiden door de mentaliteit van de slang, als je

geprobeerd hebt door listigheid, ten koste van anderen, je leven, je eer of je genoeg veilig te stellen, dan hoor je, als je tenminste geen onmens bent, diep in je hart een stem die zegt: "Slangenzaad!" Dan val je jezelf tegen, dan heb je een hekel aan jezelf en dan neem je je voor, voortaan tegen die slang in je te strijden als tegen een vijand. Of ... je probeert die stem in je, de stem van je geweten, het zwijgen op te leggen. Maar dat betekent dan, dat je ontmenselijkt, dat je verwordt van vrouwenzaad tot slangenzaad. Maar is het niet vreselijk moeilijk om tegen die slangenmentaliteit in je te strijden? In een bestaan dat van alle kanten bedreigd wordt, zowel door grillige natuurkrachten als door kwaadwillende mensen, in een samenleving waar alles en iedereen gericht is op zelfhandhaving, kun je toch niet zonder listigheid? Stel dat je in een acute hongersituatie terecht komt, dan wend je toch zeker al je slimheid aan om aan eten te komen, desnoods ten koste van anderen? Listigheid mag dan laag-bij-de-gronds zijn, maar bijt je zonder listigheid in deze wereld niet voortdurend in het stof?

Inderdaad, je kunt als mens in deze wereld niet zonder listigheid, als je er tenminste opuit bent je leven te behouden. Er is echter één mens geweest die heel zijn leven lang steeds geweigerd heeft aan de slangenmentaliteit toe te geven. En die Mens is er de oorzaak van, dat wij Gen. 3:15 de moeder**belofte** noemen in plaats van de moeder**vloek** of de moeder**opdracht**. Want zijn komst, die voor de mensheid tot heil zou zijn, horen wij in dit schriftwoord voor het eerst aangekondigd.

De HERE God zegt in Gen. 3:15, dat iemand uit het nageslacht van de vrouw, een mens dus, de slang **de kop vermorzelen**, dat is: voorgoed overwinnen, zal. Maar die Mens zal daarin niet slagen zonder dat de slang Hem de hiel zal vermorzelen.

Als je hiel vermorzeld is, lig je machteloos in het stof. Als men in de Oudheid oorlogspaarden wilde uitschakelen, sneed men ze de hielpezen door; dan waren ze machteloos, onbruikbaar in de strijd. Zo, zegt de HERE, zul jij, slang, erin slagen de Mens die jou de kop vermorzelen zal, te doen neerliggen in het stof.

De vervulling: Jezus Christus

Die Mens, dat Vrouwenzaad, dat is Jezus Christus. Hij is **geboren uit een vrouw** (Gal. 4:4), geboren in datzelfde kwetsbare bestaan dat ons steeds

weer doet grijpen naar listigheid om het veilig te stellen. Hij heeft honger geleden in de woestijn en toen was ook de slang er – dat wil zeggen: degene die van de slang gebruik heeft gemaakt om de eerste mensen te verleiden tot de slangenmentaliteit om hen zo te scheiden van God: de satan. Die zei tot Hem: Wees schrander, maak gebruik van de mogelijkheden die je als Zoon van God hebt om de honger dood te ontlopen! Maar Jezus heeft dat toen van de hand gewezen: Hij wilde het leven niet grijpen maar het ontvangen uit Gods hand. En God heeft het Hem toen gegeven: door middel van engelen die Hem dienden. Maar Hij heeft Hem ook duidelijk gemaakt, dat Hij later wel tot stervens toe zou moeten lijden.

En toen Jezus dat aan zijn discipelen vertelde, toen was weer de satan er, nu gebruik makend van een schrander discipel, die zei: "Dat zal U geenszins overkomen!" Maar toen ant-

---

Die Mens, dat Vrouwenzaad, dat is Jezus Christus

---

woordde Jezus weer: "Ga weg, satan!" Hij bleef zich gehoorzaam toevertrouwen aan God, ook toen de weg die God Hem wees, naar het kruis leidde. Zelfs toen Hij al aan het kruis hing, had Hij nog de mogelijkheid om de dood te ontlopen. Sluwe mensen wezen Hem erop: "Red Uzelf, indien Gij Gods Zoon zijt, en kom af van het kruis!" Maar Hij deed het niet, met als gevolg, dat Hij enkele uren later machteloos in het stof lag.

Toen leek het alsof de slang gewonnen had: haar Tegenstander was de hiel vermorzeld. Maar in werkelijkheid lag zij zelf met vermorzelde kop ter aarde: het Vrouwenzaad, Jezus Christus, had haar voorgoed overwonnen door zich tot het einde toe van haar mentaliteit verre te houden.

En toen liet God zien, dat Hij de mens die nee zegt tegen de listigheid van de slang, inderdaad eeuwig leven geeft: Hij wekte Jezus op uit de dood. En dat zal Hij ook met ons doen, als wij, vertrouwend op Christus' overwinning en in de kracht van zijn Geest, de strijd aanbinden met de slangenmentaliteit in onszelf. Want dan is de belofte van Romeinen 16:20 ons deel, die een rechtstreekse dochter is van de Moederbelofte: "De God des vredes zal weldra de satan onder uw voeten treden."

'Kom vanavond met verhalen' **Niet door geweld maar door Geest (11)**

(Zacharia)

Koos Veeffkind

Het bergland van Judea was van oudsher de schuilplaats geweest voor ieder die met de samenleving in conflict was gekomen. Het terrein was buitengewoon geschikt om mensen te verbergen: er waren veel dalen en kloven, holen en grotten, die de bewoners van jongsaf kenden maar die een vreemdeling nooit kon vinden. Hier hadden sinds mensenheugenis de zwervers een onderkomen gevonden, hier hadden David en zijn makkers zich schuilgehouden voor Saul, hier hadden de profeten rondgezworven, hier hadden sommige Joden zelfs weten te ontkomen aan de babylonische ballingschap.

Matathias deed dus niets nieuws toen hij naar de bergen vluchtte. Hij handelde in overeenstemming met een oude traditie. Het was een bont gezelschap van mannen, vrouwen en kinderen dat zich rond de oude priester verzamelde.

Onder hen bevonden zich ook aanhangers van de zogenaamde partij van der 'vromen'. Dit waren mannen die vastbesloten waren om het leven naar de wet van God tegen heidense invloeden te verdedigen. Alleen wilden zij hierbij geen geweld gebruiken, evenmin als Jesua dit wilde. Bij een vroegere razzia van de Syriërs was het al eens gebeurd dat deze 'vromen' weigerden zich te verdedigen omdat het toevallig sabbat was en omdat men volgens de wet van Mozes op de sabbat geen werk mag doen. Als gevolg van deze houding hadden de Syriërs toen velen van de 'vromen' gedood.

Nu echter sloten zij zich bij Matathias aan, en een van de eerste dingen die afgesproken werden was, dat men zich ook op sabbat tegen een eventuele aanval van de vijand zou verdedigen.

Mattanja ontmoette veel bekenden uit Modeïn. Ook jongens van zijn eigen leeftijd waren erbij. Hij vertelde hoe de Syriërs hadden huisgehouden in Jeruzalem en hoe hij zelf als door een wonder aan de dood was ontsnapt. De wilde geruchten deden de ronde over de

misdrijven die de Syriërs overal in het joodse land hadden bedreven.

Het meest ontroerde Mattanja door het verhaal dat werd verteld over een weduwe. De vrouw had zeven zoons en die gingen allemaal ten onder door de Jodenhaat en de moordzucht van Antiochus. De zoons werden op een verschrikkelijke manier gefolterd. Hun moeder kon het bijna niet aanzien, maar de beul dwong haar ernaar te blijven kijken. Voor geen van haar kinderen behoefde de moeder zich echter te schamen. Alle zeven getuigden van hun onwankelbaar geloof aan de macht van Jahweh en de opstanding uit de doden. Vooral dit laatste trof Mattanja.

Zijn vader had hem wel eens verteld over de opstanding op de grote dag van Jahweh. Job had daarop gezinspeeld, zelfs toen hij alles en iedereen was kwijtgeraakt. 'Uit dit mijn vlees zal ik God aanschouwen', getuigde Job. Ook in de psalmen en bij de profeten was er sprake van de opstanding. Jesaja zei: 'uw doden zullen herleven, ook mijn lijk'. En Daniël profeteerde over het ontwaken van de doden aan het eind van de tijd. Jesua had erbij gezegd: 'God wil onze dood niet, jongen, God wil ons leven'.

Jesua had hier bij zijn opvoeding zoveel nadruk op gelegd, omdat de moderne griekse opvatting hier vierkant tegenin ging. Volgens de Grieken moet de ziel van een mens verlost worden uit het lichaam. Dit gebeurt dan ook als de mens sterft. De dood is een bevrijding van de ziel. Maar Jahweh leert aan zijn volk dat Hij de Schepper is van hemel en aarde – ook van de aarde, ook van het lichaam. Onze ziel moet niet verlost worden van het lichaam, maar wij mensen moeten verlost worden van de zonde. Juist daarom geloofden de Joden aan de opstanding uit de doden.

Dit alles had Mattanja van zijn vader geleerd. Maar nu ontdekte hij dat dit geloof echt een werkelijkheid was. Een geloof dat kracht gaf om te lijden, om te sterven desnoods. Een geloof dat over de dood uitkeek naar de grote dag van Jahweh.

Bilthoven, Julianakerk

H. Algra, Den Helder

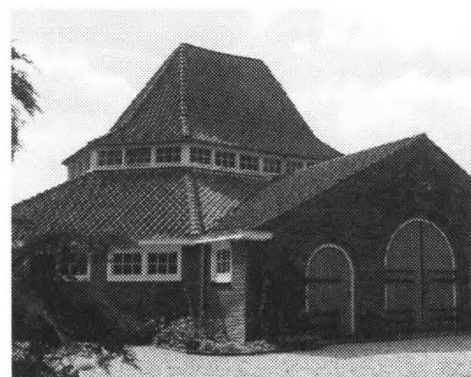
In het centrum van Bilthoven staat de Julianakerk. Het kerkgebouw is het gezamenlijke eigendom van de Gereformeerde kerk en de Nederlands Gereformeerde kerk in Bilthoven. Van deze unieke situatie wordt ook melding gemaakt in het boek 'Honderdvijftig jaar Gereformeerde kerkbouw' (Kok, Kampen, 1986). Toch is dat gezamenlijke eigendom niet het enige wat dit kerkgebouw uniek maakt. De bouw is zeer opmerkelijk; aan de ene kant passend in de gebruikelijke bouwstijl van de jaren '20, aan de andere kant weer heel anders dan de massieve Gereformeerde kerken die in die tijd gebouwd werden. Over "het merkwaardige tentkerkje van architect E. Reitsma" (B.J. Aalbers in *Honderdvijftig jaar Gereformeerde kerkbouw*) gaat het onderstaande gedicht van de hand van Stijn van der Vegt.

Zie: Gods huis
Voor: Jan den Bok

Vromen zijn er opgegaan
hoopvol
intens gelukkig,
maar ongetwijfeld ook twijfelend,
onzeker en
verdrietig
onnavolgbaar diep verdrietig

maar nooit werd er gewanhoopt
want
het huis draagt een belofte
die de aardse wreedheid van de dood
niet wegneemt
maar verzacht

En hoog boven het rode kabouterdak
kijkt Eén in goedheid neer
op de pannen en de stenen
de kiezels en het groen
die, wachtend op de Morgenzon,
fluisteren
Kyrie eleison

Tussen kerk en keuken

Jacob

We hebben dit jaar de vakantie gebruikt om familie, die we door afstand te weinig zien, op te zoeken. Limburg en Zeeland stonden op ons programma. Het was leuk en warm in veel opzichten en af en toe troffen we bij de familie ook bekenden uit een grijs verleden. Eén van hen was Jacob, een vrolijke man, met (hoe kan het anders) al flink wat grijstinten in zijn donkere haar.

„En... zijn jullie ver weg geweest?“, opende hij gezellig.

Hij leunde wat naar voren, steunde met zijn ellebogen op zijn knieën, legde zijn vingertoppen tegen elkaar en keek ons onderzoekend aan. „Iedereen gaat tegenwoordig ver weg!“ Het misprijzen in zijn stem was vaag, maar onmiskenbaar.

„Dat valt wel mee Jacob. We zijn in Nederland gebleven dit jaar“, antwoordde mijn man geruststellend.

„Eerst Limburg... en nu, zoals je ziet... Zeeland.“

„Verstandig. Verstandig! Het is maar een gewoonte, niet... die vakanties ver weg. Iedereen moet opeens zo nodig ver. Als ze naar de maan konden, zouden ze dat willen,“ zei Jacob. „Mijn achterbuurman ook. Duizenden kilometers heeft ie gereden. Spanje! Ik vraag aan hem: 'en wat doe je dan in Spanje?'

Zegt ie: 'Nou ja... klimaatje hè? Zon! We liggen een hele dag aan het strand!' Ik zeg: 'Is dat alles?' Hij zegt: 'Och... alles. Ja eigenlijk wel... en we eten eens een hapje en we lopen een stukje. Alleen... die restaurants daar', zegt-ie, 'dat is niet veel. De ene tent is te duur en in de volgende tent liggen de krabben nog levendig in een bak! Daar word je compleet vies van... Mooi dat ik dat niet eet!' zegt-ie.“

Jacob haalde zijn schouders op en snoof meewarig. „Enfin. Net wat ik dacht... Dat werd in Spanje dus meestal een kroket met een zak patat! Ik zeg tegen mijn buurman: 'Dan kan je beter hier naar Vrouwenpolder gaan. Lekker dichtbij en gewoon gezond eten... aardappels en groente. Beter voor je maag ook.'“

Jacob was een geboren verteller en wij lachten smakelijk om zijn verhaal. „Ga je nooit op vakantie, Jacob?“ vroeg mijn man gemoedelijk.

Jacob bekeek zijn handen die ruw en eeltig waren van het werk op het boerenbedrijf. „Nee Jan. Ik ga helemaal niet weg. Ik ben maar alleen, weet je“, zei hij. „Dan is het niet gezellig. Iedereen is met z'n tweeën... of met een groep... je hangt er maar een beetje bij. Ik heb het wel geprobeerd hoor. Ik ben één keer met een bus naar Parijs geweest. 's Morgens om vier uur weg. Ik zat naast een man die met zijn vrouw en zijn dochter op pad was. Die twee zaten voor ons en kwetterden als apen. Maar ja, die man lette op andere dingen als ik. Wees hij naar de koeien in de

wei en zei: 'Kijk eens hoe mooi'. Ja, goeiendag! Ik heb m'n leven lang al koeien gezien. Daarvoor hoef ik niet met een bus mee. Enfin, tegen de middag waren we in Parijs. We kregen een rondleiding langs bezienswaardigheden en om half vijf was de bus weer op een parkeerterrein langs de Seine. Toen zei de reisleader dat we nu allemaal zelf Parijs mochten verkennen. Hij wees op een plattegrondje waar we stonden en zei: 'Mensen, vermaak je! Om half elf vanavond vertrekt de bus weer.'

Daar stond ik. Langs de Seine, in m'n eentje. Ik spreek geen woord Frans en was doodsbenuwd dat ik zou verdwalen. Toen heb ik ergens in een zijstraatje wat broodjes gekocht. Ik heb de mensen zelf het geld uit m'n portemonnee laten halen, want met die francs kon ik ook al niet overweg. Bén ik afgezet, dan bén ik afgezet... dat kon me geen moer schelen. Daarna heb ik op een bank langs de Seine gezeten tot het half elf was. Nou, van zes tot half elf is lang, laat ik je dat vertellen.“

Jacob keek ons aan en zocht naar bevestiging voor de laatste woorden.

Wij knikten en ik kreeg een brok in mijn

keel want ik word altijd huilerig als iemand monter over zijn verdriet praat. „Nou was ik niet de enige die daar met zijn ziel onder de arm zat. Er kwamen er meer om acht uur aandrullen“, vervolgde Jacob. „en ruim voor half elf was iedereen weer present. Toen we in Zeeland terug waren en de chauffeur een footje kreeg, heb ik mijn portemonnee met francs omgekeerd in de pet van die man. Ik dacht: van m'n leven heb ik geen franc meer nodig, want daar ga ik nooit meer naar toe! Nergens anders ook, trouwens. Laat mij maar mooi thuis.“

„Je bent met de verkeerde reis meege-weest, Jacob,“ zei mijn man en ik vulde snel aan. „Je had met de E.O., of met de N.C.R.V. moeten gaan. Of met de Elisabethbode.“

Het volgende half uur werd besteed om Jacob wegwijst te maken in de christelijke en... daar mag ik toch op hopen, wat menselijker reiswereld. Maar of Jacob zich aanmeldt volgend jaar? Van zes tot half elf is lang.

Margreet Maljers-Kroes, Alkmaar

Voor de kinderen

Nadat Paulus zijn tweede zendingsreis heeft beëindigd wil hij naar Rome. Eerst gaat hij nog langs de plaatsen waar hij eerder is geweest om een belofte in te lossen aan de Efeziërs.

Hieronder vind je een aantal plaatsen waarvan het ene gedeelte de klinkers hebben en het andere gedeelte de medeklinkers.

Kunnen jullie ze weer samenvoegen?

Het gedeelte met de klinkers staan in de volgorde van de plaatsen zoals Paulus ze bezocht. Succes.

1	E . E . E .	K . S
2	. . O A .	P T . L . M . . . S
3	. O . I . . . E	P . T . R .
4	A . . A . E	. F . Z .
5	. I . I . . I	M . L . T .
6	A . . U .	F . L . P P .
7	. Y . I . E . E	C . . S . R . .
8	. . I O .	C . R . N T H .
9	. A . O .	R H . D . S
10	. I . E . E	M . T . L . N .
11	. O .	C H . . S
12	. . O . O .	T R . . S
13	. A . A . A	T . R . S
14	. Y . U .	. C H . J .
15	. . O . E . A E U .	S . M . S
16	. A E . A . E A	. S S . S

G. Wijkhuizen-van Vuuren

De oplossing van de vorige keer was: Timotheüs, Macedonië, purperverkoopster, waarzeggende geest, gevangenis, aardbeving, Thessalonica, Silius, afgodsbeelden, Gallio, Caesarea.

De letters vormden het woord: Tentenmaker.

Warme ledematen

Laatst preekte dominee H. afscheid. De gemeente liet zich niet onbetuigd: van alle kanten vlogen de lofbetuigingen hem om de oren. Dominee had dit voor ons gedaan, dominee had dat voor elkaar gekregen enzovoort enzovoort. De herder liet het allemaal stil en gelaten over zich heen komen, alsof het nu eenmaal hoorde bij het afscheidsritueel. Bij zijn afscheidswoord greep hij echter zijn kans.

„Lieve mensen. Alles waar jullie mij voor bedankten, heb ik als heel erg hartelijk ervaren. Maar het zou heel erg aanmatigend zijn als ik er zelf in zou geloven. Waar ziet u mij voor aan? Niet ik was degene die de kerk voller maakte en de catechese uit het slop hielp. Dat waren jullie zelf. Kijk eens wat er gebeurde tot ik aantrad. Er was een tijdlang een vacature geweest. Een aantal zaken liepen niet zoals ze moesten lopen en veel gemeenteleden gingen gebukt onder moeizaam getob.

Toen ik echter binnenkwam, gaf u mij bijvoorbeeld al veel krediet. Nog vóór ik iets gedaan had, geloofde u er al in dat het nu beter zou gaan. Gunstiger kon het niet. Ik hoefde alleen maar al die inzet en werklust te coördineren. Ik was slechts de focus van uw eigen zelfvertrouwen, de katalysator van uw eigen inspiratie en creativiteit. Het aardige is dat als iedereen hetzelfde positieve gevoel heeft, er vanzelf een warme wind opsteekt. Of om het met een ander beeld te zeggen: met voldoende warme ledematen heb je al gauw een warm bed. We waren er samen getuigen van, maar u interpreteerde het net eventjes anders. Natuurlijk: ik preekte, bezocht mensen, organiseerde hier en daar wat. Ik deed gewoon mijn werk waarvoor ik was aangenomen, niets bijzonders dus. Maar u kwam met positieve verwachtingen naar de kerk, u liet zich door mij weer in beweging zetten. Wat denkt u dat één dominee kan doen in vergelijking met de toelozende inzet van al die vrijwilligers die hier zitten. Misschien beseffen we nog te weinig dat werkelijke gemeenschap iets is dat je alleen met elkaar kunt maken, alle leidslieden en Geestkracht ten spijt. Ik zal het u sterker vertellen: hoe goed de predikant ook mag zijn, hij vermag niets op de golven van scepsis, onverchilligheid of wantrouwen. Ook een

prima kweker vermag niets zonder licht, water, aarde en mest. Is het u nooit opgevallen dat Jezus geen wonderen kon doen in situaties van ongelof? Daarom prijst hij juist de mensen die wel geloof hebben en aanstekelijk werken door hun positieve verwachting. In zo'n situatie gedijen de werken van de Heer.

Daarom prijs ik u om uw eigen geloof. Zeker weten! Want u bracht zelf de wonderen tot stand die reeds in de gemeente sluimerden. Ik stond erbij en ik keek er naar. Moge mijn opvolger wederom getuige zijn van een gemeente met een geloof dat bergen kan verzetten."

Desondanks kreeg dominee H. van de gemeente toch zijn welverdiende afscheidscadeau. Op zijn beurt overhandigde hij de voorzitter van de kerkeraad symbolisch een kleine radio-ontvanger: om de signalen van positiviteit en verwachting in de gemeente goed te kunnen opvangen!

Dit interessante artikel kwamen wij tegen in het „Centraal Weekblad". Het werd geschreven door Bert Godschalk. Uiteraard bedoelt de schrijver niet een volledig beeld te schetsen van de relatie dominee-gemeente. Daarbij komt, dat niet overal in ons goede vaderland elke plaatselijke gemeente een dergelijke opstelling vertoont als in dit stuk wordt gereleveerd, tot welk kerkverband die gemeente ook mag behoren. Er zijn kerken, die absoluut een dominee nodig hebben o.a. om leiding te geven aan het geheel. Zo is dat gegroeid en het valt in de praktijk maar moeilijk te veranderen. Men voelt zich sterk van de herder en leraar afhankelijk. Dat hangt soms ook samen met een bepaalde bevolkingsaard. Maar men zal wel moeten streven naar een optimale verhouding van de gemeente ten opzichte van de predikant en omgekeerd in de geest van het afscheidswoord van de voorganger in het geciteerde artikel. Want dat zal strekken tot eer van de Here en tot opbouw van Gods volk.

O, Mooiweer, Enschede

Drs. W. van Herwijnen:

'Opgewekt gereformeerd!'

opwekking en lofprijzing in de kerk – Uitgave van Boekencentrum BV-Zoetermeer – 87 pag. – f 15,90.

Als je merkt, dat het kerkbezoek in de tweede dienst in de gemeente waar-aan je als predikant verbonden bent stelselmatig afneemt, wat doe je dan? Ga je dan bij de pakken neerzitten en zeg je: Het is nu eenmaal niet anders. Wij leven immers in een tijd van schrikbarende afval van God en zijn Woord!? Of ga je ervoor zitten om samen met anderen het probleem aan te pakken en oplossingen te zoeken waardoor de gemeenteleden worden gestimuleerd het belang van de tweede kerkdienst (opnieuw) in te zien?

Dat laatste heeft Drs. van Herwijnen als gereformeerd predikant te Kampen gedaan. Hij heeft een oproep aan de gemeenteleden in de kerkbode geplaatst met o.a. de vraag: Is een opwekking volgens u mogelijk? Het is opvallend, dat met name twee reacties eruit sprongen:

1. Het Woord van God moet weer voor de volle honderd procent gezag krijgen evenals de verzoening door Jezus.
2. Er moet meer lofprijzing in de eredienst komen. Al gauw kwam men tot de conclusie, dat er diensten van lofprijzing moesten worden gehouden. Eenmaal in de zes weken vindt zo'n lofprijzingsdienst in de tweede kerkdienst plaats. Wij treffen in dit boekje een uitwerking van de opzet en de inhoud van negen van dergelijke diensten aan. Daaraan voorafgaand geeft de auteur aandacht aan de kerk vandaag aan de hand van een aansprekende populaire exegete van de brief van Christus aan de gemeente te Laodicea. Verder schrijft hij over de historie van de opwekkingen met name in Engeland en in Nederland. Boeiend is tevens de uiteenzetting, die van Herwijnen geeft van de lofprijzing in de Bijbel. Overigens accentueert van Herwijnen wel, dat de verootmoediging bij de lofprijzing hoort. Ook hierin trekt hij een orthodoxe lijn. In de lofprijzingsdiensten heeft de Kamper predikant, die

binnenkort naar Haarlem hoopt te ver-
trekken, de vrucht van de Geest nader
belicht. Hij heeft het over vruchtEN,
maar Galaten 5 vermeldt vrucht
(enkelvoud). In de meditatie worden
sublieme opmerkingen gemaakt, die
het evangelie dicht bij de gemeente
c.q. de jongeren brengen. Wel vind ik
de meditatie wat kort en zou ik liever
spreken van verkondiging of prediking.
Het is toch een KERKdienst! Voorts is
het een bezwaar, dat deze diensten
wat de predikant betreft erg persoons-
gebonden zijn. Wie neemt het straks
van ds. van Herwijnen over? Mis-
schien zijn er mensen, die vanuit de
gereformeerde traditie tegen het litur-
gisch geheel waarbij tevens gemeen-
teden meer worden ingeschakeld
vreemd aankijken. Maar als je merkt,
dat het zoals dat in Kampen gebeurt
aanslaat en broeders en zusters acti-
veert binnen de kerkelijke gemeen-
schap tot een vernieuwde geloofsbele-
ving te komen stap je over bepaalde
bezwaren heen en juich je dit initiatief
van harte toe!
Er valt voor ons uit dit met enthousiasme
geschreven boekje heel wat te leren.
Daarom bevelen wij de lezing van dit
geschrift hartelijk aan!

O. Mooiweer, Enschede

Geloven voor Kritische Denkers
Jürgen Spiess, **Geloven voor Kriti-
sche Denkers**; Kok-Voorhoeve, Kam-
pen, 1996; 87 pp., f 14,90.

Er is de laatste maanden opmerkelijk
veel aan apologetisch materiaal op de
vaderlandse markt verschenen; voor
een groot deel is dat ook op het
bureau van deze recensent beland,
zodat ik de komende weken meer
over deze titels hoop te schrijven.
Jürgen Spiess is een Duitse studen-
tenleider, die van professie archeoloog
is, maar zich zeer heeft toegelegd op
apologetiek. In zijn eigen land zijn al
diverse boekjes van zijn hand ver-
schenen, maar bij mijn weten is dit de
eerste die in ons land uitkomt. Het
boekje, dat door Zwany Kamerman
heel goed vertaald is, neemt de hoop
als uitgangspunt. Wat betekent dat
woord in de Bijbel en wat betekent het
begrip in het leven van mensen? De
auteur, die een aantal jaren geleden
vrouw en kind bij een auto-ongeval
verloor, spreekt op twee plaatsen over
zijn eigen reactie op dat verschrikke-
lijke gebeuren en over zijn moeite met
dit alles. Toch blijkt dat hij als christen
overeind gebleven is en ook hoop
heeft gehouden, ook tegenover het
gegeven van de dood. De vraag naar
zekerheid en het probleem van het lij-

den komen aan bod, maar ook de
vraag: hoe kan je nu zeggen dat het
Christelijk geloof het enig ware is? In
dit alles is Spiess een deskundige
gids, die, zoals al is gezegd, zeker ook
recht van spreken heeft. Toch houd ik
zelf voorkeur voor het spreken van
'oude getrouwen' als C.S. Lewis of
Francis Schaeffer. Het lijkt echter
geen twijfel dat Spiess weer iets meer
eigentijds spreekt dan voornoemde
apologeten van even geleden. Er is
best een warm getuigenis voor het
christelijk geloof en dat doet je goed.
Nog een paar woorden over vorm en
uitvoering. Ds. Wim Rietkerk schreef
een nuttig voorwoord bij het boekje.
De hoofdstukjes zijn kort (ze hadden
naar mijn smaak iets langer mogen
zijn).

De omslag in heldere kleuren is aar-
dig, maar de illustratie werkt bij mij
een beetje infantiliserend. In het
nawoord wordt (de jonge) lezers
gewezen op het bestaan van het
IFES, het overkoepelend orgaan van
de christelijke studentenorganisaties in
ons land. Dat is terecht. Vandaar dat
het me wat verbaast dat het adres er
niet bij staat. Dat is Johan de Meester-
straat 1, 3532 EJ UTRECHT, tel. 030-
2942800.

Pieter van Kampen, Ede

„Tot de ouderdom ben ik dezelfde en tot de grijsheid toe zal ik
u torsen; ik heb het gedaan en ik zal u dragen, ik zal torsen en
redden.”

Jesaja 46:4

Na jaren van heimwee is naar Huis gegaan, naar Vader, onze
lieve Moeder en Oma

Anje Arkema

geboren 4 oktober 1904;
sinds 24 september 1970 weduwe van **Auke van der Veen**.

Zwolle: J. Mak van der Veen
D. Mak

Ten Boer: M. Oosterhoff-van der Veen
A.G. Oosterhoff

Wezep: H. Post-van der Veen

Bedum: J. Wiersum-van der Veen
H. Wiersum

Niekerk: H. van der Veen
R. van der Veen-Bouwman
Klein- en achterkleinkinderen

12 augustus 1996
Winsum, 'De Twaalf Hoven'

Corr.-adres: H. van der Veen, Kerkstr. 9,
9972 PC Niekerk (De Marne).

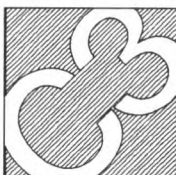
De begrafenis heeft inmiddels plaatsgevonden.

NOG ENKELE PLAATSEN VRIJ!

**Unieke najaarsreis langs de 'Gouden Ring' in
Rusland van 18 t/m 26 oktober a.s.** Vliegreis
per KLM. Bezoeken aan: Moskou (met Russisch
orthodoxe dienst); per bus naar Sergejev Posad,
Bogolboejevo, Soesdal, Rostov, Jaroslav, Kos-
troma. Vandaar per nachttrein naar St. Peters-
burg (buitenverblijf Tsaar). Aandacht voor kunst
en cultuur. Kosten slechts f 1895,00 h.p. incl.
toegangsbewijzen en gids.

Aanmelding uiterlijk 10 september.

Informatie: Hof van St. Pieter 30, 6721 TS Bennekom.
Tel. (0318) 41 59 95. b.g.g. (0317) 41 84 05

**STICHTING
CONTACT
CHRISTELIJKE
CULTUREN**

